

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Sociologiska institutionen

Kvinnokroppen i lönearbetet
– en jämförande studie av den konstruera(n)de
intersektionella kroppen

Examensarbete i sociologi 15 hp
Majja Carlsson
Lisa Lindén
Handledare: Tiiu Soidre
Januari, 2008

Abstract

Titel: Kvinnokroppen i lönearbetet – en jämförande studie av den konstruera(n)de intersektionella kroppen.

Författare: Majja Carlsson och Lisa Lindén.

Handledare: Tiiu Soidre.

Typ av arbete: Examensarbete i sociologi, 15hp.

Tidpunkt: november 2007 – januari 2008.

Syfte och frågeställningar:

Syftet med denna studie är att undersöka hur kvinnokroppar konstrueras intersektionellt i lönearbetet, men också hur den subjektiva uppfattningen och erfarenheten av den intersektionella kroppen ter sig. Vi vill undersöka en samverkan mellan kroppens konstruerande och det eventuella reproducerandet av kroppar som ett förkroppsligande av normer innebär. För att möjliggöra en jämförelse mellan kvinnor i skilda klasspositioner har vi i vår undersökning valt att studera dels kvinnor med ”klassiska” arbetaryrken, dels kvinnor med ”klassiska” medelklassyrken. Att vi valt att titta närmare på kroppen just i lönearbetet beror på att det ofta är här olika maktasymmetrier verkar i sin mest koncentrerade form.

Frågeställningar:

- Hur upplevs den lönearbetande kroppen av kvinnorna själva?
- Hur förkroppsligas de sociala processerna hos kvinnor beroende på klassposition?

Metod och material:

Vi har genom litteraturstudier av befintlig litteratur om intersektionalitet, kön, kropp och klass utvecklat den teoretiska diskussionen som ligger till grund för analysen. Dessutom har vi genomfört två mindre fokusgruppsintervjuer med kvinnor från olika klasskodade yrkeskategorier.

Huvudresultat:

I uppsatsen diskuteras hur kvinnokroppen konstrueras intersektionellt i lönearbetet. Vi menar att det finns tydliga skillnader i upplevelser av kvinnokroppen i lönearbetet beroende på klassposition. I studien tar detta sig uttryck i att arbetarklasskvinnorna uppfattas, och uppfattar sig, mer som (offentlig) kropp än medelklasskvinnorna som upplever att även om t.ex. en sexualisering finns på arbetsplatsen så sker den på ”lika villkor”. Det ser också olika ut vad gäller kvinnornas förhållande till feminitet. Medan medelklasskvinnorna uttryckte att de kände sig hemma i ett iklädande av feminitet så uttryckte arbetarklasskvinnorna ett tydligare avståndsstagande till ett sådant iklädande – de kände sig inte ”hemma” i feminiteten på samma sätt som medelklasskvinnorna. Åtskillnaderna mellan klasspositionerna tar sig vidare uttryck i skilda upplevelser av kroppen som ”redskap”. Arbetarklasskvinnorna talade främst i termer av dysfunktionalitet såsom trötthet, smärta, värk och brist på träning. Medelklasskvinnorna å andra sidan talade i termer av deras kroppar som redan träna(n)de samt resonemang kring hur man kan förebygga arbetsskador genom god kost m.m.

Nyckelord: intersektionalitet, kvinnokropp, klassmärkt feminitet, lönearbete.

Innehållsförteckning	1
1. Inledning	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Syfte och frågeställningar	2
2. Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning	4
3. Tillvägagångssätt	9
3.1 Metod	9
3.2.1 Genomförandet	9
3.2.2 Analys	10
3.3 Urval	11
3.3.1 Avgränsningar	11
3.4 Vår egen roll	12
3.5 Forskningsetiska överväganden	14
4. Resultatredovisning	15
4.1 Bakgrundsinformation om informanterna	15
4.2 Kroppsliga dimensioner	15
4.2.1 Den offentliga och den privata kroppen	15
4.2.2 Den intersektionella kroppen	17
4.3 Iscensättning av feminitet och maskulinitet	18
4.3.1 Distinktioner kvinnligt/manligt, feminint/maskulint	18
4.3.2 Kroppsliga uttryck av ambivalenta femininiteter	19
4.3.3 Den konstruera(n)de heterosexualiteten	22
4.3.4 Gränsdragningar – sexualisering eller ”respektabel” sexualisering?	25
4.4 Den (dys)funktionella kroppen	27
4.4.1 Kroppen som redskap	27
4.4.2 Kroppen som smärta och stress	30
5. Sammanfattande diskussion	33
6. Referenser	35
6.1 Primärkällor	35
6.2 Sekundärkällor	35
6.2.1 Litteratur	35
6.2.2 Internet	36
7. Bilaga	37
7.1 Intervjuguide	37

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Det har under många år varit tyst om kroppen i den svenska feministiska diskursen. Av rädsla för att befästa biologisk determinism har man valt att vara tyst istället för att lyfta fram kroppen som det politiska subjekt den är. Under den senaste tiden har vi dock märkt av en spirande vilja att återinföra kroppen i den feministiska debatten vilket även vi tagit åt oss av. Redan i början av förra seklet beskrev Moa Martinsson i sin bok *Kvinnor och äppelträd* (kvinno)kroppen som en livets runsten.¹ Det är i våra kroppar alla de erfarenheter, upplevelser och förnimmelser samlas som gör oss till dem vi är. Kroppar både syns, hörs och känns – jämt och ständigt. Vissa kroppar synliggörs mer än andra, vissa osynliggörs och vissa gör anspråk på total neutralitet. Varje levande kropp bär på ett stycke historia och är ett förkroppsligande av alla de maktrelationer som genomsyrar varje aspekt av våra vardagsliv. Kropp är således politik och att prata om kroppen och skärskåda dess konstruktion utifrån ett maktanalytiskt perspektiv är i allra högsta grad en subversiv handling.

”Människors kroppar är de platser som samlar alla perspektiv – hela medleyt av kön, klass, sexualitet och etnicitet”, skriver Karin Eder-Ekman och Malena Rydell i Bangs temanummer om kroppen², vilket är utgångspunkten för vår uppsats. Vårt antagande är att kroppen situeras i samverkan mellan olika sektioner såsom kön, klass, etnicitet etc. och att den aldrig kan reduceras till endimensionella förklaringar där varje kategori studeras skild från de övriga. Därför har vi valt att använda oss av ett intersektionellt angreppssätt på studien. Vi menar utöver att kroppen konstrueras utifrån intersektionella processer så är kroppen själv en del av konstruerandet bara genom att vara.

Vårt huvudfokus är konstruktionen av (kvinno)kroppen i lönearbetet. Detta eftersom vi ser lönearbetet som ett fenomen som är djupt sammanlänkat med det kroppsliga på en mängd olika sätt. Kroppen är central i arbetet och det är också här ovanstående maktasymmetrier verkar i sin kanske mest koncentrerade form.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur kroppar konstrueras intersektionellt i lönearbetet, men också hur den subjektiva uppfattningen och erfarenheten av den intersektionella kroppen ter sig. Vi vill undersöka en samverkan mellan att kroppen konstrueras och det eventuella reproducerandet av kroppar som ett förkroppsligande av normer innebär.

Vi uppfattar att klassbegreppet delvis har försvunnit från dagordningen inom feminism- och kulturstudier vilket vi betraktar som en stor förlust. Klass är i allra högsta grad relevant, och då särskilt betraktat i dess samverkan med övriga sektioner som kön, etnicitet och sexualitet. I vår undersökning har vi, för att möjliggöra en jämförelse mellan kvinnor i skilda klasspositioner, valt att studera dels kvinnor med ”klassiska” arbetaryrken, dels kvinnor med ”klassiska” medelklassyrken. Därmed reserverar vi oss samtidigt för att klass kommer att vara

¹ Martinsson 1996 : 18

² Eder-Ekman och Rydell 2007 : 28

den sektion som dominerar i uppsatsens framläggning till förmån för övriga – men minst lika viktiga – sektioner.

Ytterligare finns det en allmän mytbild om kvinnor som antingen ”dåliga” eller ”bra” vilket brukar kallas hora/madonna-komplexet. Vi vill undersöka om denna framställning kan appliceras på den lönearbetande kvinnan. Sammanfattningsvis är vi intresserade av att undersöka sociala processers påverkan på kvinnokroppen i arbetet ur ett intersektionellt perspektiv.

Våra frågeställningar är:

- Hur upplevs den lönearbetande kroppen av kvinnorna själva?
- Hur förkroppsligas de sociala processerna hos kvinnor beroende på klassposition?

2. Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning

Vår övergripande teoretiska ram för uppsatsen är intersektionella perspektiv. Vår utgångspunkt är att kroppen är den plats där sektioner (och maktordningar) såsom kön, etnicitet, klass och sexualitet samlas och förkroppsligas. En intersektionell förståelse är nödvändig för en analys av den konstruera(n)de kroppen. Vi använder oss av flera artiklar och böcker för att möjliggöra en användning av intersektionalitetsbegreppet. Nina Lykkes artiklar *Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen* och *Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter* är två av dessa. Lykke skriver att begreppet används för analyser om samverkan mellan olika (socialt konstruerade) maktasymmetrier, såsom kön, sexualitet, klass, ålder etc. Hon påpekar hur viktigt det är att understryka hur sektioner är oupplösligt förbundna med varandra genom interaktionen dem emellan.³ Det handlar snarare om att kategorier *intra*-agerar än att de interagerar, med vilket menas att sektionerna inte kan frikopplas från varandra. Istället genomtränger de varandra och transformerar varandra.⁴ Lykke menar att det enskilda subjektet skapar genus, klass etc. i interaktion med andra människor, vilket implicerar att sektioner inte är något som subjekt ”är” eller ”har” utan något som kontinuerligt görs och konstrueras processuellt.⁵

Paulina de los Reyes, Diana Mulinari och Lena Martinsson har i olika konstellationer skrivit ett flertal böcker och artiklar om intersektionalitet. I boken *Intersektionalitet* riktar de los Reyes och Mulinari kritik mot den svenska feminismen som de anser har varit alltför enkelspårigt inriktad på kön. Ett intersektionellt perspektiv, skriver man, ställer frågor om hur makt och ojämlikhet förhåller sig till och intraagerar med uppfattningar om vithet, manlighet, könstillhörighet, heterosexualitet, klasstillhörighet m.m. genom ett ständigt (åter)skapande av skiljelinjer mellan ”vi” och ”dem”.⁶ Utgångspunkt i boken är som hos Lykke att sektioner transformeras och transformerar i mötet med andra sektioner och därmed inte kan analyseras fristående från varandra. På detta vis är könskonstruktioner alltid rasifierade och rasifiering är alltid bekönad. Detta medför vidare att intersektioner mellan olika praktiker formar specifika former av förtryck och maktutövningar. De delar Lykkes förståelse om att praktiker snarare *görs* än att de *är*, det vill säga att det mer korrekt handlar om processer än om tillstånd. De argumenterar för en analys som ser till hur makten konstrueras genom vardagshandlingar, språkliga konstruktioner, materiella villkor m.m. På så vis ses makten som såväl rörlig och komplex.⁷ Den paradigmatiske utgångspunkten i boken *Olikhetens paradigm* med de los Reyes och Martinsson som redaktörer överensstämmer med *Intersektionalitet*. De utgår från hur olikhet skapas genom diskursiva praktiker, normaliseringsprocesser, konstruktioner och social exkludering. Fokus ligger på hur processer möjliggör och legitimerar såväl framställningar och uppfattningar om människors inneboende ”olikheter” som rangordningar mellan olika kategoriseringar, t.ex. genom konstruktionen av ”vi” och ”dem”.⁸

För att förstå hur klass kan förstås bredare än den klassiska ekonomiska bestämningen så har vi valt att använda oss av sociologen Pierre Bourdieu. Han har framlagt i sina studier en klassteori som har kapitalrörelser i det sociala rummet som fokus. Strukturen i rummet avgörs utifrån hur olika former av kapital är fördelade i rummet samt i sin förlängning hur

³ Lykke 2003: 48-49

⁴ Lykke 2005: 8

⁵ Lykke 2003: 49

⁶ de los Reyes och Mulinari 2007: 9-11

⁷ *ibid.*: 11

⁸ *ibid.*: 14-15

egenskaper fördelas utifrån kapitalmängd.⁹ Sociala klasser förklaras hos Bourdieu genom strukturen av relationer mellan egenskaper såsom kön, klass och etnicitet snarare än genom egenskaperna själva. Det är strukturen som tilldelar individen egenskaper samt möjliggör de effekter egenskaper utövar på praktiker.¹⁰ Detta innebär att kapitalformer inte kan existera utanför sociala positioners inbördes relationer då dessa bestämmer vilka slags kapital olika positioner har att tillgå. Bourdieu skiljer på fyra former av socialt kapital: ekonomiskt, socialt, kulturellt och symboliskt. *Ekonomiskt kapital* innefattar inkomster, ekonomiska förmögenheter etc. *Kulturellt kapital* tar sig uttryck i tre former: i förkroppsligat kapital, vilket för Bourdieu innebär varaktiga mentala och kroppsliga dispositioner, objektifierat kapital, vilket innefattar kulturella tillhörigheter och slutligen institutionaliserat kapital vilket möjliggör sådant som utbildningskvalifikationer. *Socialt kapital* i sin tur grundas på kontakter och grupptillhörigheter vilket skapas genom relationer. *Symboliskt kapital* är den form olika typer av kapital antar när de har erkänts vara legitima, vilket också är den väsentligaste mekanismen i omvandlingen till makt. Klass är för Bourdieu något som socialt konstrueras genom godtyckligt pålagda definitioner men som får verkliga konsekvenser.¹¹

Centralt hos Bourdieu är förståelsen kring hur sociala positioner innebär ett förkroppsligande av normer, vilket inte minst tar sig uttryck i det kulturella kapitalet. Bakom positioner och praktiker finns ett annat hos Bourdieu betydande begrepp, nämligen *habitus*. Habitus är såväl en genererande princip för praktiker såsom den är ett system för att klassificera samma praktiker. Hos Bourdieu kan habitus förstås som ett förkroppsligande av strukturer i det sociala rummet vilket förklarar hur bestämda positioner är knutna till t.ex. bestämda smaker. Människors habitus formas därmed utifrån de särskilda sociala omständigheter som finns tillgängliga för just dem. Vidare innebär det att människor som har samma eller liknande positioner i det sociala rummet kommer att förkroppsliga påtaliga likheter vad gäller habitus.¹² Klassmärkta livsstilar är, enligt Bourdieu, produkter av habitus (vilket grundas i skilda existensbetingelser) och visar sig som markörer och teckensystem (såsom ”vulgär” eller ”respektabel”) som inristas i individers (fysiska) kroppar. När skillnader i existensbetingelser varseblivs så fungerar de som livsstilar. Vidare definieras betingelser genom en särskiljandes logik där fattig ställs emot rik och tjock emot smal.¹³ Kroppen och de kroppsliga dispositionerna är för Bourdieu såväl en av de tydligaste klassmarkörerna som den materialiserade grunden för den smak som tillhör en klass.¹⁴ Men ytterligare är kroppen aldrig bara klass, likväl innebär kroppen en bekönad och etnicitetsgrundad verklighet. Kroppen själv är den fysiska plats där de allra djupaste kön-, klass-, och etnicitetsdispositionerna avslöjas¹⁵, vilket sammanfaller med vår utgångspunkt för vår studie om kroppen som platsen där sektionerna samlas.

Ytterligare diskuterar Bourdieu i *Den manliga dominansen* mäns makt över kvinnor vilken legitimeras genom en naturalisering av det existerande (makt)förhållandet mellan könen.¹⁶ Han menar att effekterna av den manliga dominansen får varaktiga verkningar som ristats in i kvinnornas kroppar i form av dispositioner.¹⁷ Detta förkroppsligande av dominansen leder till

⁹ Bourdieu, ref. av Skeggs 2006: 20

¹⁰ Bourdieu 1993: 258

¹¹ Bourdieu, ref. av Skeggs 2006: 20-22

¹² Brante, Andersson och Korsnes, 2001: 111

¹³ Bourdieu 1993: 300

¹⁴ Bourdieu, ref. av Skeggs 2006: 333

¹⁵ *ibid.*: 135

¹⁶ Bourdieu 2004: 20

¹⁷ *ibid.*: 53

speciella sätt att röra sig, tala, uttrycka sig och känna.¹⁸ Inte minst menar Bourdieu att dominansen tar sig uttryck i *kroppsliga emotioner* såsom skam eller blygsel vilket grundas i männens legitima roll och, däri, deras symboliska kapital.¹⁹ Vidare möjliggör dominansen motsatsspar mellan kvinnligt och manligt såsom privat/offentlig, hård/mjuk.²⁰ Bourdieu menar att dominansen innebär en ordning där kvinnans habitus blir en kropp-för-andra vilken ständigt är utsatt för objektivering genom andras (mäns) blickar och tal; kvinnan blir till mannens blick. Detta kallar Bourdieu att det kvinnliga varat är ett varseblivet vara.²¹

De olika kapitalformerna och habitusbegreppet kommer vi att nyttja i vår studie för att förstå hur olika positioner påverkar konstruktionen av och synen på kroppen och förkroppsligandet av normer etc. Ytterligare kommer vi att med utgångspunkt i *Den manliga dominansen* att använda oss av Bourdieus resonemang kring den manliga blicken och det kvinnliga varat som varseblivet vara.

En forskare som använder sig av Bourdieus teori om kapitalformer är Beverly Skeggs. Skeggs använder Bourdieu för att förstå hur feminitetsdiskurser fördelas och förkroppsligas beroende på kapital. Skeggs studie *Att bli respektabel* behandlar hur subjektivitet konstrueras hos en grupp arbetarkvinnor på yrkesförberedande omvårdnadslinjer i England. I studien framläggs att begreppet *respektabilitet* är grundläggande för en förståelse kring hur investeringar, framföranden och erkännanden görs och påverkar subjekspositioner. För Skeggs är respektabilitet en klassmarkör som förklarar hur arbetarkvinnor talar, vem de talar med, hur de betar sig och hur de klassificerar sig själva och andra. Genom att investera i feminitet och omvårdnadskapital samt konstruera sig som omvårdande subjekt så lyckas kvinnorna till viss del skaffa sig ansvar och moraliskt auktoritet vilket beskrivs som en vilja att bli respektabel och erkänd.²² Kvinnorna i Skeggs studie vill inte identifiera sig som arbetarklass vilket påverkar hur, och att, de konstruerar feminitet. Skeggs menar att feminitet är något som tillhör medelklassen medan arbetarklassen måste ikläda sig en sådan feminitet. Mot medelklassens feminitet har arbetarklasskvinnans definierats som den sexuellt och avvikande andra där arbetarkvinnan snarare är sexuell än feminin. Därför, menar Skeggs, riskerar alltid arbetarkvinnor att framställas som vulgära och som ”mer kropp” än medelklasskvinnor. Skeggs menar att det är en önskan att slippa positionsbestämmas som vulgär, patologisk, smaklös och sexuell som gör att arbetarklasskvinnorna i studierna strävar så hårt efter att visa sin respektabilitet. Att bli respektabel genom att investera i feminitet vad gäller utseende menar Skeggs emellertid inte räcker. Istället måste man också bete sig feminint, det vill säga att se ut är inte detsamma som att vara. Detta framläggs i studien genom att arbetarkvinnorna ofta upplever att feminiteten ”sitter fel” och har ”fel storlek” när den påkläds; den blir snarare en iscensättning än en egentlig identitet, eller annorlunda uttryckt, kvinnornas kulturella kapital lyckas ej omsättas till symboliskt kapital.²³ Även om arbetarkvinnorna såg feminina ut så var deras framträdande och uppförande inte feminint.²⁴ En respektabel kropp, skriver Skeggs, är ”Vit, avsexualiserad, hetero-feminin och oftast medelklass”.²⁵ Vidare menar Skeggs, precis som Bourdieu, kroppen vara den fysiska plats där sektioner (klass, kön, etnicitet, etc.) förkroppsligas, möts och utövas. Ytterst är kroppen platsen där respektabilitet kan visas och där klass levs i sin mest djupgående form vilket får människor att övervaka och

¹⁸ Bourdieu 2004: 80

¹⁹ *ibid.*: 52

²⁰ *ibid.*: 26

²¹ *ibid.*: 78

²² Skeggs 1997: 115

²³ *ibid.*: 140

²⁴ *ibid.*: 168

²⁵ *ibid.*: 133

värdera sig själva.²⁶ Även om Skeggs studie inte har ett explicit intersektionellt angreppssätt innefattar den en analys av hur klass, kön, sexualitet och etnicitet integrerar och integreras med varandra. Vidare är hennes analys om såväl respektabilitet och klassmärkta feminiteter av betydelse för vår studie.

R.W. Connell diskuterar kroppen och vad han kallar kroppsreflekterande praktiker i *Maskulinteter*. I resonemanget framläggs att kroppar inte kan förstås som neutrala utan att deras faktiska materialitet spelar roll i den sociala praktiken. Han framlägger att vi måste resonera kring kroppen inte bara som objekt utan också som något handlande där handlandet självt är med och formar de strukturer där människorna definierar sina kroppar. Kroppsliga (och fysiska) begränsningar såsom arbetsskador får sociala konsekvenser för kropparna i sociala praktiker som sport, arbete och sex. Detta, skriver han, leder till att vi inte enbart kan tala om att kroppar är olika utan att vi även måste diskutera deras aktivitet, deras handlande i sociala processer som egna aktörer. Att kroppar själva i interaktion är med och definierar strukturer är vad Connell kallar kroppsreflekterande praktiker, vilket han förklarar genom att exemplifiera med sexuella fantasier och erfarenheter; detta kan ses som ett kretslopp från kroppslig interaktion till kroppslig erfarenhet, via socialt konstruerade kroppsliga fantasier, till konstruktionen av nya sexuella relationer runt nya kroppsliga interaktioner. Det är därmed inte enbart fråga om språkliga innebörder eller mentala konstruktioner utan att den faktiska kroppsliga interaktionen förändrar den fortsatta utvecklingen. Kroppar vill vissa saker och de vill inte andra saker, dvs. kroppar påverkas *materiellt* av sociala processer och praktiker. Därmed är kroppars bokstavliga *handlande* i processerna som har betydelse för den (fysiska) upplevelsen enligt Connell.²⁷ Han skriver: ”Genus *sociala* process innefattar födande och vårdande av barn, ungdom och åldrande, njutningen av idrott och sex, arbete, skador och död”²⁸. Kroppsreflekterande praktiker uppfattas som konstituerande av en värld med kroppsliga dimensioner men som inte är biologiskt determinerad.²⁹ Vi använder oss av Connells resonemang för att vidareutveckla hur man kan förstå t.ex. kroppsliga begränsningar såsom arbetsskador ur ett intersektionellt perspektiv.

Michael Foucault har i flera böcker diskuterat konstruktionen och disciplineringen av det moderna subjektet. Vi kommer att använda oss av Foucaults resonemang från verket *Övervakning och straff*. I boken beskrivs övergången från 1600-talets brutala straffsystem med fokus på den fysiska kroppen och vedergällning till upplysningens förnuftspräglade, okroppsliga straffsystem med fokus på (en rehabilitering av) själen, något som Foucault menar har medfört en effektivare disciplinering och normalisering av människan. Vad Foucault frågar sig är hur det kommer sig att fängelse har kommit att bli den dominerande formen av straff. Fängelset ses i boken som en institution (av många) där makten framarbetar/framställer fogliga, disciplinerade och nyttiga individer. I boken används straffsystemets omvandling som ett konkret exempel på en genomgående ny form av maktutövning vilken avser människornas totala normalisering och disciplinering och, däri, konstruerandet av den moderna själen.³⁰ Foucault ifrågasätter om den nya formen av straff verkligen innebär en humanisering och en ”fri individ”, vilket också kan ses som ett av syftena med boken. I detta finns också en kritik mot upplysningens syn på en inneboende essens hos individen, snarare ses individen hos Foucault som en verkning av den

²⁶ Skeggs 1997: 146

²⁷ Connell 1999: 83-90

²⁸ *ibid.*: 93

²⁹ *ibid.*: 93-94

³⁰ Foucault 2006: 28-29

maktutövning som här kallas ”disciplin”.³¹ ”Disciplinen” bygger på vad Foucault kallar makt- och vetanderelationer vilka menas omringa och underkuva människorna.³² Ytterligare menas att disciplinen dresserar människor till individualiserade, lydiga, fogliga, effektiva och undergivna kroppar som kan nyttjas, begagnas och fulländas vilket utövas genom ständig kontroll och övervakning.³³ Slutligen konstruerar makt/vetande motsatspar såsom sant/falskt, förnuft/vansinne och nyttig/onyttig.³⁴ Vi använder Foucaults teori om disciplineringen av individen (och kroppen) som en del av vår analys av hur effektiva och, utifrån samhället och det aktuella lönearbetet, nyttiga kroppar skapas och vidmakthålls. Vi reserverar oss dock för den överdeterminism som Foucaults resonemang om den fogliga kroppens totala underkastelse kan ses innefatta. Vi menar att man ur ett sådant perspektiv utelämnar en individs reflexiva karaktär och möjlighet.

Maud Eduards skriver i *Kroppspolitik* om hur kvinnor(s kroppar) står till nationens tjänst. Grunden för Eduards analys är tanken att den svenska nationen bär upp föreställningar om kön, etnicitet och kroppslighet. Hon menar att olika kroppar får olika mycket plats (och att vissa utestängs helt³⁵) inom det (individualistiska) nationella projektet (Sverige) vilket leder till att vissa kroppsliga positioner ger mindre handlingsutrymme än andra och att det blir svårare att göra sin röst hörd som positionerad där.³⁶ Eduards menar att kvinnan (och ytterst den vita, heterosexuella medelklasskvinnan³⁷) likställs med nationen, något som inte minst tar sig uttryck i projiceringar om kvinnan som i behov av skyddsvärn och soldaten som krigar för sitt land/sin kvinna.³⁸ Möjliggörande faktor anser Eduards vara den dubbla bokföringen av kvinnan där hon antingen framställs som idealiserad hustru eller som (sexuellt) tillgänglig och reducerad till endast offentlig kropp. Denna paradox begreppsliggörs i boken som ”hustrun och horan”.³⁹ Kvinnan som kroppsligt objekt innebär att hon blir till för en (maken) eller för alla (alla övriga män). Detta skriver Eduards ha inneburit en naturalisering av synen på kvinnor(s kroppar) vilket har byggts in i tanken på den nationella gemenskapen i form av lagar, regelverk, normer och tänkesätt som upprätthåller en sådan kroppsordning. Vidare, skriver hon, innebär det att som kvinna framställas som (enbart) kropp är att förlora sin individualitet och sitt handlingsutrymme.⁴⁰ Kroppsordningen bygger ytterst på en normalisering av den vita medelklasskvinnan som blir likställd med kvinnan och nationen.⁴¹ I vår uppsats kommer Eduards resonemang att användas vid en diskussion kring hur framställningar av offentlig och privat kropp (och hustru/horakomplexet) sammanfaller med framställningar av respektabla och ickerespektabla kroppar. Hennes argumentation om att vissa kroppar utestängs och att medelklasskvinnan blir likställd med kvinnan används delvis vid resonemang om hegemonisk femininitet.

³¹ Foucault 2006: kap 3.

³² Ibid.: 33-34

³³ Foucault 2006: 138

³⁴ Ibid.

³⁵ Eduards 2007: 285

³⁶ Ibid.: 34

³⁷ Ibid.: 286

³⁸ Ibid.: 42-44

³⁹ Ibid.: 136-138

⁴⁰ Ibid.: 138

⁴¹ Ibid.: 286

3. Tillvägagångssätt

3.1 Metod

För att berika och konkretisera vår teoretiska grund har vi utöver litteraturstudier använt oss av fokusgruppsintervjuer. Detta är en kvalitativ metod som kan liknas vid en samtalsgrupp där deltagarna diskuterar kring ett antal, av forskaren, förutbestämda frågor.⁴² Vår ansats var att det skulle bli ett mer kreativt och avslappnat samtal jämfört med den klassiska intervjun, där det lätt tenderar att kännas aningen stelt och uppstylat. Mirzet Tursunovic nämner i en artikel i *Sociologisk forskning* att fokusgrupper lämpar sig särskilt väl inom feministisk forskning då de innebär en mer antihierarkisk relation mellan forskare och deltagare.⁴³ I samma feministiska anda ser vi det också som positivt med det direkta utbyte av erfarenheter kvinnor sinsemellan som en fokusgruppsintervju medför. Maud Eduards beskriver i sin bok *Förbjuden handling* hur just detta erfarenhetsutbyte är en förutsättning för kvinnors gemensamma handlande. I likhet med många andra feminister menar vi att detta kollektiva handlande i förlängningen är en förutsättning för kvinnors emancipation varför vi finner erfarenhetsutbyte än mer positivt och eftersträvansvärt.⁴⁴

3.1.1 Genomförandet

Processen med fokusgruppsintervjuerna började med utarbetande av en intervjuguide där vi utifrån våra frågeställningar diskuterade oss fram till de ämnen vilka vi menade bäst skulle hjälpa oss att besvara dessa frågor, och kom därefter fram till ungefär tio frågor som vi upplevde vara de mest centrala. Vi var tveksamma till vilken terminologi vi skulle använda och oroade oss över att frågorna skulle vara för ledande och ”rakt på sak”, men konstaterade att det var bättre jämfört med alltför luddiga och abstrakta frågor som vi ändå skulle behöva få förklara vad vi menade med. Anne Ryen beskriver i *Kvalitativ intervju* själva intervjusituationen som ”samtal med ett syfte”, vilket vi tagit fasta på. Intervjuguiden konstruerade vi som halvstrukturerad med relativt öppna frågor för att främja ett ganska fritt samtal, men ändå med vissa begränsningar för att garantera att våra frågor skulle täckas. Att inte ha ett helt igenom fastslaget upplägg ser vi också som ytterligare ett försök att undkomma den sedvanliga över- och underordningen som annars lätt uppstår i och med en intervjusituation.⁴⁵

Informanter till fokusgruppsintervjuerna hittade vi genom våra egna kontakter och genom bekantas bekanta. Vi hade från början en idé om hur grupperna skulle se ut men var tvungna att överge denna till viss del på grund av tidsbrist. Att hitta informanter som bildar den ultimata gruppammansättningen är ett projekt som är mer tidskrävande än vad man ana, och vi var till slut glada över att vi lyckades hitta informanter som var villiga att ställa upp överhuvudtaget.

Den första gruppen – ”medelklasskvinnorna” – fann vi genom att tillfråga en före detta klasskamrat som i sin tur hörde sig för med två arbetskollegor till henne. Således kände de

⁴² Tursunovic 2002: 63

⁴³ *ibid.*: 64

⁴⁴ Eduards 2002: 146

⁴⁵ Ryen 2004: 44

varandra sedan innan, vilket kan ha både för- och nackdelar. Å ena sidan blir samtalet förmodligen mer avslappnat och inbjuder till ett öppnare och mer obehindrat samtalsklimat. Å andra sidan kan det också te sig så att de känner varandra *för* väl. Man kan anta (men såklart behöver det inte vara så) att en grupp som känner varandra redan vet vad de andra tycker i ämnet och att gruppen som sådan har en gemensam förståelse kring ämnet. Vi ville ha fram olika perspektiv och, naturligtvis, en givande diskussion. Vad gäller den andra fokusgruppen – ”arbetarklasskvinnorna” – hade vi svårare att finna informanter, men lyckades till slut efter en rundfrågning i bekantskapskretsen.

Efter att fokusgruppintervjuerna hade genomförts fick vi bekräftat att vi valt rätt metod. Ett ämne som kroppen kan för många vara lite känsligt att prata om, alternativt vara ”svårångat” och svårt att tänka kring. Detta underlättades dock i och med att intervjun förflöt mer som ett vanligt samtal där deltagarna genom att lyssna på andras berättelser bättre kunde förstå och utveckla sina egna upplevelser och erfarenheter. Den första gruppintervjun, med ”medelklasskvinnorna”, genomfördes i ett av institutionens grupprum. Miljön var således inte den mest inbjudande men vi uppfattade det ändå som en mycket lyckad intervju där stämningen var god och avslappnad. Vid det andra intervjutillfället, med ”arbetarklasskvinnorna”, befann vi oss hemma hos en av kvinnorna vilket troligtvis hade sina klara fördelar. Stämningen blev gemytlig (dock inte ”för” gemytlig då alla inte kände varandra sedan tidigare) och gav upphov till ett intressant och insiktsfullt samtal.

Något vi upplevde som negativt med just fokusgrupper var dock själva analysförfarandet – något som också Tursunovic tar upp.⁴⁶ Då vi spelade in intervjun på diktafon och vissa röster var ganska lika varandra var det ibland svårt att höra vem som egentligen sa vad. Metoden resulterade också – precis som vid alla former av intervjuer – i väldiga mängder text vilket var tidskrävande såväl vid transkribering som vid analys.

3.1.2 Analys

För att analysera materialet från fokusgruppintervjuerna läste vi först igenom intervjutranskriberingen var för sig för att sedan tillsammans gå igenom och diskutera dess innehåll. Ryen beskriver i *Kvalitativ intervju* hur en metod för att analysera kvalitativ data innebär att man sätter upp olika teman under vilka man sedan kategoriserar informanternas citat.⁴⁷ Denna systematiska användning av data fann vi mycket underlättande när det sedan var dags för vidare analys då man snabbt såg mönster och teman i det som framkommit under intervjun. Allt analysarbete genomförde vi tillsammans då vi såg vår egen diskussion sinsemellan som en viktig del av slutresultatet. Det blev på så sätt även lättare att göra en uppdelning kring vem som skulle skriva om vad och framför allt vad vi ville ha fram, då vårt arbete i slutändan skall vara ett resultat av samförstånd.

Vårt urval av citat från fokusgruppsintervjuerna kan ses som typcitat i de flesta fall. Vi har valt citat som vi funnit vara konkretiserande och berikande av litteratur som använts till arbetet. Om informanterna varit oense i en fråga har vi försökt belysa båda sidor av problematiken. Därmed har vi inte heller ”tagit ställning” för eller emot i diskussionen. Emellertid finner vi att informanterna varit överens i stor utsträckning och därför har valet av användande av typcitat varit mest relevant i uppsatsen.

⁴⁶ Tursunovic 2002: 64

⁴⁷ Ryen 2004: 107-117

3.2 Urval

Vårt urval är inte representativt och ger ingen möjlighet till generaliseringar, vilket heller inte har varit vårt mål och syfte. Intervjuerna syftar till att fungera som ett berikande och konkretiserande av den teoretiska grund som vi använder oss av, men vi ser dem även som teorigrundande i sig själva. Ryen skriver i *Kvalitativ intervju* att även om det representativa urvalet inte används inom kvalitativ metod är det ändå önskvärt med ett varierat urval för att få med den heterogenitet som ryms i till synes homogena grupper.⁴⁸ Vi valde, som sagt, att genomföra två fokusgruppsintervjuer – dels en där deltagarna bestod av kvinnor med arbetarklassbakgrund och en där deltagarna bestod av kvinnor med medelklassbakgrund. Med denna jämförelse vill vi studera om upplevelser och tankar kring kroppen har att göra med klassspecifika erfarenheter och hur dessa i så fall tar sig uttryck. Om det skulle visa sig att grupperna inte skulle skilja sig nämnvärt åt betraktar vi det som ett resultat i sig. Vi vill poängtera att vad gäller klass så har kvinnorna blivit tillfrågade om sin subjektiva klasstillhörighet, det är alltså inte något de tillskrivits av oss.

3.2.1 Avgränsningar

Då vi har valt ett intersektionellt angreppssätt på vårt arbete skulle vi givetvis velat ha ett mer heterogent urval till fokusgrupperna, särskilt då med avseende på etnicitet. De los Reyes och Mulinari problematiserar i boken *Intersektionalitet* den hegemoniska vitheten och menar att den – liksom andra sociala ordningar – bör kontextualiseras. Att vara vit är att per automatik vara inordnad i ett system där man åtnjuter fördelar på bekostnad av mindre privilegierade grupper (sett till etnicitet) och är således lika icke-neutralt som att vara man eller heterosexuell.⁴⁹ Vi ser det som eftersträvansvärt att alltid utmana existerande maktrelationer varför det vore önskvärt att ägna lika mycket uppmärksamhet åt frågor kring etnicitet, och då framförallt konstruerandet av vithet, som vi i detta arbete ägnar klass och kön. Kön, klass, sexualitet och etnicitet, menar vi, kan aldrig frikopplas från varandra. Alla sociala positioner är resultatet av en ständigt pågående process där kön, klass, sexualitet och etnicitet konstrueras utifrån dess inbördes sammansättning. Klass och etnicitet är aldrig könsneutralt precis som kön alltid är rasifierat och klassbestämt.⁵⁰ Men på grund av begränsat med tid och därmed ett behov av att reducera vårt problemområde har vi valt att lägga vårt huvudsakliga fokus på klass och kön varför vi medvetet valt vita kvinnor med antingen medel- eller arbetarklassbakgrund. Vad gäller informanternas sexualitet tar vi inte på något sätt för givet att samtliga är heterosexuella. Men då det är vår uppfattning att vi även som icke-heterosexuella drabbas av heterosexism (även om det tar sig uttryck på olika sätt) är det av något mindre vikt för oss att veta.

Det hade också varit intressant att intervjua män, då frågan till stor del handlar om det manliga perspektivet, eller annorlunda uttryckt, den manliga (heterosexuella) blicken. Att vi valt att fokusera på enbart kvinnors kroppar innebär för övrigt ej att vi inte ser den manliga kroppen som neutral. Kroppar är alltid produkten av sin sociala kontext menar vi – vilket kön de än må tillhöra (givetvis även intersexuella) – och kan därmed aldrig betraktas som neutrala. Kroppen är alltid politi(s)k. Den manliga kroppens upphöjdhet till allmänmännisklighet är i allra högsta grad något som bör problematiseras vilket vi dessvärre ansett oss ha för lite tid att göra i vårt arbete.

⁴⁸ Ryen 2004: 78

⁴⁹ de los Reyes & Mulinari 2005: 98-99

⁵⁰ de los Reyes & Mulinari 2005: 24

3.3 Vår egen roll

I den metodologiska boken *Att utmana vetandets gränser* skriver Diana Mulinari följande: ”Att erkänna specifika och personliga lokaliseringar är att acceptera ens egna begränsningar utifrån dessa positioner.”⁵¹ Att analysera vår egen bakgrund och vår egen roll i hela undersökningsprocessen är en minst lika viktig del som analysen av de man valt att studera. Våra egna subjektspositioner, åsikter och värderingar påverkar inte enbart valet av studieobjekt utan också på vilka villkor vi får tillträde till området, vad som kommer att sägas och i slutändan även hur vår forskning kommer att tolkas och läsas av andra. Mulinari refererar vidare till Donna Haraway och hennes tankar om kunskap som situerad. Kunskap går aldrig, menar Haraway, att skilja från den position som kunskapssubjektet har, med allt vad det innebär i form av makt och status. All kunskap har en både rumslig och tidsmässig aspekt och är skapad i olika kulturella kontexter. Universella kategorier och teorier förkastas och det går heller aldrig att göra anspråk på att finna en identitet hos den man studerar. Det som forskaren kan göra är att redogöra för en relation, en situation och en kontext. Kunskap kan aldrig vara neutral, därför bör den problematiseras och diskuteras i termer som situerad.⁵²

För vår egen del (vi som skriver denna uppsats) gäller att vi båda är vita, i ungefär samma ålder (22 och 26 år) men skiljer oss åt vad gäller klassbakgrund då Lisa kommer från ett medelklasshem medan Majja har arbetarklassbakgrund. Vi definierar oss båda som feminister. Detta utgör dock bara en del av vår situerade kunskap och givetvis spelar ytterligare en mängd faktorer in som det inte finns utrymme att ge plats åt här då situerad kunskap tar avstamp i hela livsberättelser.

I en studie med ett huvudsakligt fokus på kvinnokroppen faller det sig naturligt att använda ett reflekterande förhållningssätt där våra egna erfarenheter också utgör en slags grund. Detta är något som också är en grundval för socialkonstruktivistisk och feministisk teoribildning. I *Deltagande observation* av Katrine Fangen kan man läsa att socialkonstruktivistisk feminism lägger stor vikt vid kroppsliga, och förkroppsligade, erfarenheter, såväl forskarens som informanternas.⁵³ Det kroppsliga vetandet tas också upp i tidigare nämnda *Att utmana vetandets gränser* där Karen Davies beskriver hur särskilt könsrelaterade erfarenheter som sexuella trakasserier och konstruktionen av över- och underordning blir till smärtsamma minnen som lagras i kroppen.⁵⁴ Narrativ metodologi, det vill säga forskning som bygger på erfarenhetsbaserade berättelser, kan användas för att synliggöra olika processer, exempelvis hur kön (men även klass, etnicitet eller sexualitet) skapas.⁵⁵ Och även då det rör sig om enskilda individers berättelser finns det också kollektiva aspekter. Som nämndes ovan är kvinnors erfarenhetsutbyte en viktig hörnsten i det feministiska emancipationsprojektet.

Det är dock en svår balansgång att gå, menar Mulinari, att utforska strukturella förhållanden och skillnader utan att fastslå olikheter som fakta. Att å ena sidan försöka dekonstruera de hegemoniska diskurser vars grund utgörs av fastslagna kategorier samtidigt som man lyfter fram den mångfald av berättelser (kunskaper) som finns.⁵⁶ Det kan bli problematiskt att hävda all kunskap som situerad utan att det innebär en oundviklig acceptans av dominerande grupperns hävdande av sin definitionsrätt. Det blir lätt att man hamnar i den postmodernistiska

⁵¹ Mulinari i Lundqvist, Davies, Mulinari (red.) 2005: 116

⁵² *ibid.*

⁵³ Fangen 2005:21-24

⁵⁴ Mulinari i Lundqvist, Davies, Mulinari (red.) 2005: 194

⁵⁵ *ibid.*: 205

⁵⁶ *ibid.*: 115

fällan där allting är relativt. Hur skall vi exempelvis kunna föra en emancipatorisk kvinnokamp om inte kvinnans upplevelse av förtryck är något annat än en berättelse av många - en berättelse precis som mannens berättelse?

Vi menar att det finns strukturella förhållanden vilka underordnar människor som avviker från normen vad gäller kön, klass, etnicitet och sexualitet. Att låta dessa människor, de subalternna, tala innebär en subversiv handling och är ett sätt för dessa att återfå en förvägrad subjektivitet och rätten att definiera sig själva och sin situation.⁵⁷ Utifrån ett helt relativistiskt synsätt blir detta egentligen en omöjlighet, då allt reduceras till individuella berättelser. I såväl feministisk som postkolonial forskning har ett sådant perspektiv ofta använts för att synliggöra kvinnors och ”svarta” människors subjektiva erfarenheter, något som medför att begrepp och föreställningar om strukturer utanför dessa människors erfarenhetsvärld måste uteslutas. Sylvia Walby skriver i *Patriarkatet som system och olika strukturer* att detta blir högst problematiskt då kvinnors erfarenheter i mångt och mycket är skapade i och ur en patriarkal värld och kan därmed vara förvrängda av patriarkalt präglade relationer.⁵⁸ Vi menar att samma resonemang kan användas för ”svarta” människor då vi lever i en värld som till stor del präglas av postkolonialism och rasism.

Fangen skriver att en tolkning av första graden innefattar att man vanligen enbart konstaterar det man hört och sett. En tolkning av första graden, skriver Fangen vidare, kan också innebära att man tolkar de händelser som man hört och sett med begrepp som ligger nära eller är identiska med de som deltagarna själva använder, dvs. genom erfarenhetsnära kategorier. När man använder begrepp med distans till erfarenheterna (erfarenhetsfjärran kategorier) i tillägg till erfarenhetsnära begrepp så rör man sig bort från en tolkning av första graden. Vid tolkning av andra graden, skriver Fangen, drar man in relevanta kontexter för att förstå den givna situationen. Det är vanligt, skriver hon vidare, att man även drar in teoretiska paradig. I tolkningar av andra graden bygger emellertid tolkningar endast implicit på sådana teoretiska paradig. Ett exempel skulle kunna vara när vi tolkar något utifrån ett klassperspektiv, utan att vi redogör för olika klassteorier.⁵⁹ Slutligen om man vid explicit användande av teoretiska paradig samt vid en analys innefattande underliggande, dolda intressen och drivkrafter så använder man sig av det som Fangen väljer att kalla tolkning av tredje graden.⁶⁰

En kvalitativ studie om kvinnors tankar och upplevelser kring kroppen handlar i mångt och mycket om att synliggöra kvinnors subjektiva erfarenheter, vilket vi också har för avsikt att göra med denna uppsats. Särskilt vid de två fokusgruppsintervjuer vi genomfört såg vi det som viktigt att hålla oss på en erfarenhetsnära basis. Det finns en stor fara i att bokstavligen ”slänga teoretiska paradig” på informanterna. Vi ville att informanterna skulle berätta om sina egna upplevelser och tankar kring kroppen vilket givetvis är något erfarenhetsnära. Men i uppsatsen använder vi oss dessutom av teoretiska grundantaganden om existerande sociala strukturer, vilket skiljer sig från ett postmodernt feministiskt perspektiv där sådana generaliseringar inte kan göras. Vi använder oss av, för att återkoppla till Fangen, en tolkning av tredje graden.

Slutligen har vi alltså en teoretisk förståelse om strukturella förhållanden kring klass, kön, etnicitet och sexualitet som reellt existerande. Detta kan uppfattas vara problematiskt då sociala strukturer kan ses som determinerande, det vill säga att individen reduceras till enbart

⁵⁷ de los Reyes & Mulinari 2005: 93

⁵⁸ Walby i Jonásdóttir & Björk (red.) 2003: 36

⁵⁹ Fangen 2005: 224-229

⁶⁰ *ibid.*: 240-241

”en bricka i spelet” och därmed blir helt i handen på en struktur som opererar oberoende av mänsklig handling. Vårt grundantagande är att sociala strukturer villkorar människors handlingar, men determinerar dem inte. Därmed är också underordnade grupper positionerade att aktivt kunna motarbeta strukturer som begränsar deras vardag.

3.4 Forskningsetiska överväganden

I vår studie tar vi utgångspunkt i de forskningsetiska principer som Vetenskapsrådet framhåller att forskning inom humanism- och samhällsvetenskap kräver. Vetenskapsrådet har sammanställt fyra krav vilka de menar bör uppfyllas. Dessa krav är *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*.

Då vi fann informanter genom egna kontakter så berättade vi om studiens syfte och övergripande innehåll när vi tillfrågade dem om de skulle kunna tänka sig att delta. Ytterligare förklarade vi ännu en gång studiens ämne och syfte precis innan själva fokusgruppsintervjuerna ägde rum för att klargöra att informanterna förstod och var informerade. När vi tillfrågade de som senare blev våra informanter så sade vi också att deltagandet var frivilligt och skulle vara något de ville göra och att de har sin fulla rätt att avbryta sin medverkan i studien.

När det gäller konfidentialitetskravet så har vi bytt namn på våra informanter samt avidentifierat de företag på vilka de idag antingen arbetar eller har arbetat. Då vårt metodval är fokusgruppsintervju så kommer kvinnorna från respektive fokusgrupp att kunna identifiera varandras uttalanden. Emellertid säkerhetsställde vi att samtliga informanterna var införstådda, och inte hade några problem, med detta.

Slutligen vad gäller nyttjandekravet så kommer den information vi har fått av våra informanter vid fokusgruppsintervjuerna enbart att användas i forskningssyfte till denna uppsats och undersökning. Det är ytterligare endast vi som har tillgång till materialet.⁶¹

⁶¹ Vetenskapsrådet 2007: 6-14

4. Resultatredovisning

Här följer en redovisning av resultat från fokusgruppsintervjuerna. Vi belyser citat och resonemang från dessa genom de teoretiska utgångspunkter vi i uppsatsen har framlagt samt den tidigare forskning vi finner relevant. Grundantagandet som vi har för denna uppsats är att kroppar konstrueras utifrån intersektionella processer – det vill säga påverkan från sociala sektioner så som klass, kön, etnicitet och sexualitet – men även att kroppen själv är en del av konstruerandet bara genom att vara. Intersektionalitet innebär, för att citera de los Reyes och Mulinari, att ”lyfta fram det kvalitativt annorlunda tillstånd som uppstår genom den simultana effekten av kön, klass och ‘ras’”⁶², vilket vi vill applicera på det kroppsliga. Kroppen kan aldrig reduceras till endimensionella förklaringar där varje kategori studeras frångående från de övriga. Det är i skärningspunkten mellan alla dessa olika sektioner som kroppen blir till och det är i och med denna tolkning vi gör anspråk på att inneha ett intersektionellt angreppssätt på vår studie.

4.1 Bakgrundsinformation om informanterna

För att läsaren skall kunna sätta sig in i vår tolkning krävs ytterligare bakgrundsinformation om våra informanter vilket vi skall försöka redogöra för kortfattat. Varje grupp bestod av tre deltagare. Alla namnen som använts är fingerade för att skydda informanternas anonymitet. Vi har valt att alla kvinnor från fokusgrupp ett – medelklasskvinnorna – skall ha namn som börjar på L, medan kvinnorna från fokusgrupp två – arbetarklasskvinnorna – skall ha namn som börjar på M, vilket vi hoppas skall vara underlättande för läsarens förståelse då det blir lättare att hålla isär grupperna. Kvinnorna från fokusgrupp ett - Lotta, Lovisa och Lina - har samtliga medelklassbakgrund och jobbar alla tre som internkonsulter på ett bemanningsföretag. Arbetsuppgifterna, som till stor del utgörs av administration och telefonbaserad kundkontakt, innebär mycket stillasittande ”framför skärmen”, men kvinnorna är samtidigt fria att ta kortare raster ”när det är möjligt”.

Kvinnorna från fokusgrupp två har alla arbetarklassbakgrund. Ingen av dem är yrkesverksam i nuläget men har flera års tidigare erfarenhet av varierande yrken, mestadels fysiska sådana, det vill säga yrken som innebär att man rör sig mycket. Monica har jobbat inom restaurangbranschen, huvudsakligen med snabbmat. Mia har erfarenhet från samma område men även från lokalvård och olika vårddyrken (hemtjänst, äldreboende samt som personlig assistent). Och Matilda har i sin tur arbetat inom industri, med lokalvård samt tjänstgjort som värnpliktig på en båt. Två av dem är i nuvarande stund studenter medan en är sjukskriven. Samtliga sex kvinnor i undersökningen befinner sig i åldrarna 21-25 och är ”vita”.

4.2 Kroppsliga dimensioner

4.2.1 Den offentliga och den privata kroppen

Det finns något oerhört paradoxalt med kvinnokroppen. Å ena sidan är den exkluderad från den offentliga (manliga) världen – nedtystad, osynliggjord och reducerad till graviditet och moderskap – men å andra sidan med ett ofrånkomligt krav på fullkomlig tillgänglighet.

⁶² de los Reyes & Mulinari 2005: 24

Distinktionen offentlig/privat kropp utgör själva grunden till hustru/horakomplexet där hustrun hör till det privata, det rena och det skyddsvärda, medan horan får stå för det offentliga och smutsiga.⁶³ Vi menar att man kan urskilja denna uppdelning i yrkeslivet, även om det ofta uttrycker sig mycket mer subtilt så finns det alltid där som en ständig påminnelse om vilka kvinnor som är ärbara och icke ärbara, vilka kroppar som är offentliga och vilka som är privata, eller med Skeggs ord: respektabla och ickerespektabla.⁶⁴ Under fokusgruppintervjuerna framkom det att våra informanter upplevde dessa gränsdragningar – mellan den offentliga och den privata kroppen – relativt tydligt.

Jag kände det att jag skulle lika gärna kunna börja strippa när jag jobbade som servitris. (Mia)

Mia, en av arbetarklasskvinnorna, berättar om när hon arbetade som servitris på en bar utomlands och om hur hon upplevde det som att hon mest var en fin kropp som gick omkring. Hon skulle ”vara jättegullig mot män i medelåldern” vilket hon upplevde som obehagligt. Bourdieu beskriver hur kvinnokroppen ständigt utsätts för andras blickar och tal och hur detta resulterar i en förvrängd kroppsbild där kvinnokroppen i första hand existerar genom andras (främst då männens) blickar.⁶⁵ Maud Eduards är inne på samma tema då hon menar att kvinnan är till ”för en eller för alla” men däremot aldrig för en själv.⁶⁶

Mias uttalande ovan ser vi som talande för en situation där kroppen omvandlas från att vara något som Mia ser som sin privata egendom till något som plötsligt blir allmän egendom. Att hon säger sig lika gärna kunna ”börja strippa” ser vi som ett uttryck för hur hon upplever sig bli sedd genom andras ögon och då framförallt genom den manliga blicken.

Även Monica ger uttryck för att ha erfarenhet av att ”bli till” i den manliga blicken då hon beskriver hur hon ibland fick ta emot kommentarer om hennes kropp då hon jobbade på en snabbmatsrestaurang:

Såna saker, som att påpeka ’vad stora bröst’ du har liksom. [...] Såna där grejer har jag fått höra ibland och det tycker jag är jobbigt, det vill jag inte höra. (Monica)

Vi hade någon specialtröja som man har på [snabbmatsrestaurangen] ibland också var det såhär ’men du borde ta en mindre storlek för då skulle dina tuttar se så jävla stora ut’. (Monica)

I mötet med den offentliga sfären som blir ett faktum i och med det utåtriktade arbetet offentliggörs även Monicas kropp och upplevs som allmänt tillgänglig av somliga kunder likaväl som av somliga arbetskamrater.

Lina, en av medelklasskvinnorna, upplever det snarare tvärtom:

...på väg till jobbet? [...] det har jag verkligen märkt. Det är stor skillnad på när jag kommer i knäkjol och kanske stövlar eller små skor på stan. Jag får mycket mera uppmärksamhet då än annars.(Lina)

⁶³ Eduards 2007: 137

⁶⁴ Skeggs 1999: 9-14

⁶⁵ Bourdieu 1999: 78

⁶⁶ Eduards 2007: 138

På jobbet har jag aldrig känt mig obekväm. [...] Man vet ju varför jag har min kjol, för att jag ska ha det. Och då sticker du inte ut på något sätt. (Lina)

Det är på vägen *till* jobbet, iklädd arbetskläderna, som hon upplever sin kropp som objektiviserad och något som ses allmänt tillgängligt. Väl på arbetsplatsen känner hon sig tillfreds och avslappnad med sin klädsel – arbetet fungerar således som något av en tryggad sfär. Hon är uppklädd, men till skillnad från världen utanför arbetsplatsen, känner hennes arbetskompisar till syftet – det ingår i arbetsbeskrivningen att vara uppklädd – och dessutom är alla andra ungefär likadant klädda. Till skillnad från Mias och Monicas yrken ingår det inte i Linas arbetsuppgifter samma direkta kundkontakt (den sker istället mestadels här via telefon) och hon slipper därmed utsättas för den offentliga blicken i någon större utsträckning.

På något sätt känns det ju som det finns arbetskroppen och sen finns den privata kroppen där man går och tränar och kanske dricker te för det mår man bättre av än att dricka kaffe. (Lina)

Linus kroppsuppfattning innehåller ytterligare en dimension då hon gör en distinktion inte bara mellan offentlig och privat kropp utan även upplever att hon har en ”arbetskropp”. På hennes arbetsplats kan hon få vara arbets kropp mer än offentlig kropp, jämfört med Mia och Monica som upplever arbets kropp som synonymt med den offentliga kroppen då deras yrken utgörs av kundkontakt och där de hela tiden utsätts för den offentliga (manliga) blicken. Vi kan således dra slutsatsen att synen på kvinnokroppen som privat/offentlig, eller för den delen respektabel/icke respektabel, även rymmer en klassdimension, något som vi kommer att återkomma till längre fram.

4.2.2 Den intersektionella kroppen

[...] kroppar existerar i plural [...] och de skiljer sig åt. Det finns stora kroppar och små: kroppar som alltid är fläckade av smuts och olja, kroppar som blivit böjda av att alltför länge ha stått över diskbänken, och det finns andra kroppar med fläckfria, manikurerade händer.⁶⁷

R.W. Connells uttalande om kroppar i plural pekar på det missvisande i att tala om ”kroppen”, som om det bara fanns en enda när det egentligen finns en mångfald kroppar, ja lika många som det finns människor. Vissa av dessa kroppar tenderar att synliggöras mer än andra likaväl som många gör anspråk på att framstå som totalt neutrala, existerandes i ett förgivettaget rum där de anser sig äga sin självklara existens. Samtidigt finns det kroppar som osynliggörs, tystas ner och glöms bort. Kroppar som exkluderas och i extremfall till och med förvägras sin existens. Att kroppar inte tillåts existera på samma villkor eller ges tillträde till samma rum menar vi har en politisk implikation.

Jag vet ingen som är homosexuell eller bisexuell på jobbet. [...] Det finns ju en extrem heteronormativitet. Alltså tjejer ska vara tjejer och killar ska vara killar. (Lovisa)

Men det är ju ingen som inte pratar klockren svenska, ingen som inte har bott här hela sitt liv [...]. (Lina)

Vi har ju ingen tjej som har slöja till exempel. (Lotta)

⁶⁷ Connell 1995: 83

Uttalandena från medelklasskvinnorna tyder på att arbetsplatsen där de jobbar präglas av en ganska extrem likriktning. Det är inte så, menar de, att det förekommer någon regelrätt diskriminering av människor som avviker från normen. Snarare är det så att det helt enkelt inte finns något utrymme för det som är ”annorlunda”, det vill säga det normavvikande.

Jag tror det är lättare att gissa att någon med en sån riktig arbetarklasskänsla inte skulle bli anställd på [bemanningföretaget] än någon med utländsk bakgrund eller homosexuell, eller en tjej bland killarna eller en kille bland tjejerna. Det tror jag skulle vara mycket svårare för det andas inte kulturen liksom. (Lovisa)

Vi tolkar det som så att de med arbetarklassbakgrund inte har de former av kapital som krävs. Våra informanter uttrycker det själva som att det är en väldigt elitistisk bransch de jobbar inom där det är viktigt att ”ha rätta stilen”. Den rätta stilen i det här fallet handlar om att vara ”snabb och rapp i språket”, att kunna bära upp de kläder som krävs för klädkoden (och därmed även de pengar som krävs), ha driv, självförtroende och ett brett kontaktnät. Det vill säga kulturellt, socialt och till viss del även ekonomiskt kapital.⁶⁸ Människor som avviker från normen – vilken här utgörs av den vita heterosexuella medelklassen – besitter givetvis kapital, men bär (generellt sätt) inte på just de kapitalmängder som är dominerande på medelklasskvinnornas arbetsplats och anses därmed inte ”legitima” för arbetet. Eller annorlunda uttryckt: deras kapital kan här inte omvandlas till att bli symboliskt, det vill säga för just det specifika fältet giltigt.⁶⁹

Att på en arbetsplats efterstäva en viss ”kultur” vilket verkar vara fallet med medelklasskvinnornas arbetsplats (om vi utgår från vad som framkommit under intervjuerna) blir att, även om det inte är explicit, eftersträva en likriktning som i praktiken fungerar exkluderande. Människor med arbetarklassbakgrund, icke-vita och personer av annan sexuell läggning än den heterosexuella saknar, som vi uppfattar det, den för medelklassen förbehållna självsäkerheten och dess fysiska uttryck i fråga om stil, kommunikationsätt etc.⁷⁰ Det är enbart en viss typ av kroppar – en viss form av beteende och ett visst sätt att vara; en viss *stil*, som ges tillträde på medelklasskvinnornas arbetsplats. Det går således inte att reducera frågan till att handla om diskriminering på grund av ”fel” hudfärg eller liknande. Det ligger djupare än så då det handlar om en hel uppsättning av förkroppsligade egenskaper.⁷¹

4.3 Iscensättning av feminitet och maskulinitet

4.3.1 Distinktioner kvinnligt/manligt, feminint/maskulint

Vi frågade våra informanter om hur de såg på begreppen kvinnligt/manligt kontra feminint/maskulint. För båda grupperna gällde att de hade lättare att definiera och särskilja manlighet och maskulinitet jämfört med kvinnlighet och femininitet. Arbetarklasskvinnorna upplevde spontant de sistnämnda begreppen som synonymer men ändrade sig efter en stunds resonering:

⁶⁸ Skeggs 1999: 20-22

⁶⁹ Bourdieu 1993: 270

⁷⁰ *ibid.*: 301-303

⁷¹ *ibid.*: 271

Om hon är väldigt feminin så är det mer hur hon uttrycker sin kropp än hur hon ser ut. (Matilda)

Om någon är väldigt kvinnlig så tänker jag att hon är starkt omhändertagande, väldigt såhåra intuitiv, väldigt förutseende [...] Medan feminin då tänker jag... (Mia)

Hon gillar att ha högklackat. (Matilda)

Ja precis, och hon är blonderad. (Mia)

Också medelklasskvinnorna är inne på samma spår:

Om man säger kvinnlighet till mig så associerar jag det mer till husmoderlighet tror jag, [...], jag kan tänka mig att det är allt från blommiga fladdrande kjolar till att man hänger tvätt och bakar bullar. [...] feminiteten känns lite hårdare och lite mer styrbart. [...] (Lovisa)

När ni sa kvinnlighet så tänkte jag mer på könet kvinna, att jag skulle skilja på det och feminitet [...] (Lina)

Det kvinnliga kommer mer att handla om egenskaper som är kopplade till det biologiska könet medan feminiteten upplevs vara mer av en roll som man kan välja att spela med i eller inte. Kvinnlig är något man *är* medan feminitet är något man ikläder sig. Observera dock att vi frågat om begreppsdefinitioner, eller ännu hellre begrepps*associationer*, och gör inte anspråk på att tillskriva våra informanter åsikter huruvida de ser kön som socialt konstruerat eller ej.

Det är lättare att skilja på det här två begreppen än kvinnligt och feminitet för maskulin, när jag hör det ordet, så tänker jag ju nästan Arnold Schwarzenegger. Väldigt stereotyp så. Och manligt blir helt enkelt jättebrett. Pappa, att man tar ansvar, könet man har.. (Lina)

Det blir samma resultat här: Begreppet manlighet för tankarna till specifika egenskaper som knyts till det biologiska könet, som exempelvis att "vara pappa" som Lina säger, medan det maskulina associeras mer till det kroppsliga och utseendemässiga som "kraftigt käkparti" eller "muskulös kropp". Det blir ett slags iscensättande av kön där män kan vara feminina och kvinnor maskulina. En uppmärksamhetsvärd detalj som framkom under intervjun var att arbetarklasskvinnorna uppfattade begreppet maskulinitet som ålderdomligt och omodernt, medan medelklasskvinnorna snarare ansåg att begreppet kvinnlighet var något som mer hörde dåtiden till. Vi märkte också att begreppen blev lättare att hantera då de ställdes mot varandra: kvinnligt kontra manligt och feminitet kontra maskulinitet. Det här upplever vi vara även den gängse uppfattningen: synen på kön som dikotomier där det ena alltid definieras utifrån det andra – det kvinnliga är det som det manliga inte är och tvärtom.

4.3.2 Kroppsliga uttryck av ambivalenta feminiteter

Det visade sig under intervjuerna att samtliga kvinnor i de båda grupperna hade ett synnerligen ambivalent förhållande till feminitet och att det även skilde sig markant mellan de båda grupperna. Av arbetarklasskvinnorna var det ingen av dem som ansåg sig vara feminin, vare sig på arbetet eller på fritiden:

Jag går ju runt och jobbar, jag går ju inte runt och tänker att jag är feminin.
[...] jag går runt som mig själv. (Matilda)

Men det känns konstigt att tänka sådär, skulle jag gå runt på jobbet och vara feminin? Som du säger, det känns som om man får den här typiskt klassiska bilden av en underviktig kvinna i kjol som flörtar med allt och alla. [...] Jag kan inte riktigt applicera det på mig själv tror jag. (Monica)

[...] det är mycket stress [...]. Man har inte riktigt tid med att gå omkring och strutta runt. (Mia)

Som vi visat ovan och som även framkommer här har arbetarklasskvinnorna en närmast karikatyrisk bild av feminina kvinnor. De definierar sig själva som icke-feminina medan feminina kvinnor framställs som några som mest "struttar runt". Därmed blir det även en distinktion mellan dem själva som hårt arbetande medan den feminina kvinnan mest gör sig till istället för att jobba. Särskilt Matilda ondgör sig över dessa kvinnor som hon menar förstör för henne då det genom deras koketterande målas upp en negativ bild av kvinnor i allmänhet som i slutändan också drabbar henne. För Matilda är det viktigt att "vara en i gänget" och eftersom hon mest arbetat på mansdominerade arbetsplatser innebär detta att vara "en av grabbarna". Vidare uttrycker både Matilda och Monica att de känner sig "coola" när de utför stereotypa manliga arbetsysslor som att lyfta tungt eller rensa avlopp. Det maskulint kodade blir något eftersträvansvärt och det feminina något man tar avstånd från, ja nästan ser ner på. Då Matilda vill uppfattas som en i gänget och inte "bara som en tjej" vinner hon ingenting på att investera i sitt feminina kapital då det enbart skulle innebära en mer marginaliserad position för hennes del.⁷² Till skillnad från kvinnorna i Skeggs studie är det inte strävan efter femininitet som är vägen till respektabilitet utan snarare maskulinitet.

Det skiljer sig dock en aning åt mellan kvinnorna. Monica beskriver det som att hon måste "se trevlig" ut då hon står i kassan på sin arbetsplats och att det därför "krävs lite smink" samt att hon "fixar till frisyren". Hon ikläder sig alltså det som tidigare uttryckts vara tecken för femininitet men upplever sig ändå inte vara feminin.

När jag jobbat på café så har dom liksom, deras uniform du vet sådär, en kort liten t-shirttop som knappt går ner över magen. Jag är inte den som gillar tighta kläder [...] alla andra tjejerna, dom springer omkring och är jättesmala och snygga liksom medan jag känner mig som en Barbapappa.
(Monica)

Vi tolkar det som att Monica upplever det som att hon tvingas ikläda sig en femininitet som egentligen inte passar henne utan som är utformad för någon annan.⁷³ Det som förmodligen var tänkt som en investering i respektabilitet från Monicas arbetsplats sida faller bara platt och får istället motsatt syfte. Hon känner sig inte feminin utan mer löjlig vilket hon ger uttryck för genom att jämföra sig själv med Barbapappa.⁷⁴

Inte heller medelklasskvinnorna ville definiera sig som feminina, åtminstone inte till beteendet.

⁷² Skeggs 1999: 162

⁷³ ibid.: 160

⁷⁴ Barbapappa är namnet på en populär figur med oformlig kropps massa som figurerade i såväl barnböcker som filmer under 1970-talet.

Men vi är inte speciellt kvinnliga i vårt jobb, det är väldigt mycket som man kan se som mer manligt än...[...] det är mycket såhär agera, fixa, göra, inte fråga hur utan att vara väldigt handlingskraftiga. Men vi ska ändå vara feminina i våra pennkjolar och knytblusar. (Lovisa)

Lovisas uttalande går tvärtemot arbetarklasskvinnornas föreställningar om feminina kvinnor. Lovisa definierar sig visserligen inte som feminin som person men medger att hon ikläder sig en femininitet på arbetet, eftersom det är något som där krävs. Dock ger hon inte sken av att vara den endimensionella feminina kvinna som mest ”struttar runt” istället för att jobba, utan snarare tvärtom. Utseendemässigt är hon feminin men ger uttryck för att vara mer stereotypt manlig ur en rent handlingsmässig aspekt.

Jag kan ha pennkjol och blus och köra det jag tycker är viktigt ur ett feministiskt perspektiv och ta den kampen i dom kläderna. (Lovisa)

Den traditionellt feminina utstyrseln behöver inte heller utesluta ett feministiskt engagemang utan hon upplever det tvärtom som att hennes åsikter får mer effekt när de framförs i en kontext där de vanligtvis inte påträffas. Därmed skulle vi vilja säga att hon politiserar femininiteten som får en subversiv kraft.⁷⁵

Kvinnorna har i samband med anställningen skrivit under en ”dress code” som talar om vad som är tillåtet eller ej i klädväg. Man får exempelvis enbart ha byxor som är bruna eller svarta, inte bära jeans och använda vare sig för mycket eller för lite smink. Det här fungerar, inte bara som en särskiljning mellan könen (då det är olika ”dress code” för kvinnor och män), utan även som en stark klassmarkör. ”Dress coden” är nödvändig för att uppnå respektabilitet och för att ”bli tagna seriöst”. För att detta skall bli möjligt krävs att en distinktion görs, mellan vad som anses vara respektabelt och icke respektabelt. Kvinnornas arbetsplats beskrivs av dem själva som ett företag som genomsyras av en stark medelklasskultur och att då vara anställd och försöka passera som arbetarklass vore nästintill en omöjlighet, vilket illustreras väl med Lovisas citat (vilket vi har diskuterat under underrubriken ”Den intersektionella kroppen”), om svårigheter för människor med ”arbetarklasskänsla” att få anställning. Kroppen är den plats där klass såväl som kön uttrycks i sin mest raffinerade form.⁷⁶ Genom att investera i ”rätt” klädsel iscensätts inte bara femininitet utan även klass (liksom sexualitet och etnicitet), eller för att tala med Bourdieu: att bära en viss typ av kläder innebär att inta en viss position.⁷⁷ I det här fallet som vit, medelklass och heterosexuell.

Och hela den här grejen att ikläda sig det feminina på jobbet, vilket jag gör frivilligt för jag skulle kunna välja att inte klä mig så [...] jag ser det som ett uttryck för en del av mig också som jag gärna släpper när jag kommer hem. (Lovisa)

Jag väljer ju att klä mig, att ta på mig den rollen, det är ju ett frivilligt val som jag inte känner att jag mår dåligt av, [...], att jag lägger åt sidan min personlighet eller andra värderingar. [...] Sen kan jag tänka också att jag kan köpa det också, kul att få klä upp sig lite. (Lotta)

⁷⁵ Jmf. Skeggs 1997: 169

⁷⁶ ibid.: 146

⁷⁷ ibid.: 133

Både arbetarklasskvinnorna och medelklasskvinnorna uttrycker det som att femininiteten är något som de ikläder sig (även om det för den sistnämnda gruppen sker i större utsträckning). Men medan arbetarklasskvinnorna känner sig obekväma och främmande ger medelklasskvinnorna uttryck för att känna sig mer hemma. Det är rent av något som kan vara trevligt och kul att få ge uttryck för på jobbet, även om det är skönt att "kasta av sig" vid hemkomsten. Denna klassmärkta femininitet grundar sig i vad vi skulle vilja kalla en hegemonisk femininitet. Det är en vit, heterosexuell och medelklasskodad form av femininitet som – genom att göra anspråk på att vara den enda i sitt slag – särskiljer vissa kvinnor från andra kvinnor.⁷⁸ Medelklasskvinnorna har enligt dem själva ett distanserat förhållningssätt till iklädandet av femininiteten och det är ingen som uttrycker något direkt obehag (jämfört med arbetarklasskvinnorna som såg femininiteten som något som mest var i vägen). De vet om att de "passar" och att de klarar av att bära upp den för dem skapade femininiteten.⁷⁹ Det handlar i grunden inte så mycket om ett iklädande som en disposition, eller annorlunda uttryckt: som att omsätta ett kapital de redan i grund och botten har.⁸⁰ Även om de inte använder sitt feminina (kroppsliga) kapital för jämnan är det ändå något de är väl medvetna om att de innehar och viktigast, vet hur de skall använda.⁸¹ De andas den rätta känslan och har den rätta stilen för att få tillträde till sin arbetsplats. Precis som Matildas investeringar i maskulinitet som vi beskrev ovan var ett sätt att uppnå respektabilitet ser vi medelklasskvinnornas investeringar i femininitet som målrationala. De ikläder sig det som krävs för att kunna uppvisa respektabilitet och på just deras arbetsplats är femininitet (hos kvinnorna) det kapital som förmodligen är mest eftersträvansvärt då det, som vi beskrivit, inte bara ger uttryck för kön utan även är ett förkroppsligande av klass, etnicitet och sexualitet.⁸²

4.3.3 Den konstruera(n)de heterosexualiteten

Det finns ju en extrem heteronormativitet [på bemanningsföretaget]. Alltså tjejer ska vara tjejer och killar ska vara killar. (Lovisa)

Vid båda fokusgruppsintervjuerna diskuterades den eventuella manliga närvaron i informanternas lönearbete, eller vad Bourdieu kallar "den manliga blicken" och "det kvinnliga varat som varseblivet vara", det vill säga att kvinnan "blir till" i männens ögon.⁸³ Det är stora åtskillnader mellan medelklasskvinnornas och arbetarklasskvinnornas upplevelser. Som vi tidigare har sett så genomsyrade ett femininitetsskapande medelklasskvinnornas vara i lönearbetet och femininitets- och maskulinitetsideal var tydligt uttalade i såväl arbetsuppgifter som utseende. Medelklasskvinnorna menade emellertid att dessa markanta uppdelningar mellan könen "är jämställda" och att en stor respekt mellan kvinnor och män präglade arbetsplatsen, vilket kommer till uttryck i både Lovisas och Lottas uttalanden:

... jag tycker det finns en otrolig respekt mellan killar och tjejer på jobbet. Jag tycker inte det finns en sån ton av att tjejerna skulle utföra ett sämre jobb eller att de är där för sitt utseendes skull. (Lovisa)

⁷⁸ Skeggs 1999:159

⁷⁹ *ibid.*: 158

⁸⁰ *ibid.*: 133

⁸¹ *ibid.*: 24

⁸² *ibid.*: 133

⁸³ Bourdieu 2004: 78-79

Det är [...] lika mycket tjejerna som hos killarna det här med att vara propra och snygga och [...] det känns inte som det är nån skillnad mellan könen.
(Lotta)

Medelklasskvinnorna korrelerar inte tydliga könsroller vid deras arbetsplats till att det skulle vara vad de väljer att kalla "ojämställt" eller att "tjejerna skulle vara där för sitt utseendes skull". Medelklasskvinnornas upplevelser artikuleras istället genom en jämställdhetsdiskurs som kontextualiseras till arbetsplatsen. En sådan jämställdhetsdiskurs menar både Eduards och de los Reyes och Mulinari att Sverige idag genomsyras av. de los Reyes och Mulinari kritiserar den för att se marknadsekonomi och lönearbete som något neutralt och som en självklar grund för jämställdhetskapande.⁸⁴ Eduards menar, vilket vi tidigare nämnt, att (den individualistiska) jämställdhetsdiskursen endast har plats för vissa former av kroppar, medan andra kroppar offras, marginaliseras och patologiseras.⁸⁵ Att endast vissa kroppar får och ges plats är emellertid något som medelklasskvinnorna var medvetna om. Vi skall återkomma till detta senare.

På arbetsplatsen upplever medelklasskvinnorna sig vara respekterade för sin kompetens och heller inte påverkade i någon större grad av "den manliga blicken", vilket de själva under intervjun kopplade till att de utseendenormer som är rådande är lika markanta för männen på arbetet. Ändock upplever de att det råder en extrem heteronormativitet på arbetet, vilken konstruerar femininitet och maskulinitet. Under fokusgruppsintervjun berättade de att det är väldigt uppdelat mellan säljarna och konsulterna på arbetet; säljarna utgörs av en markant dominans av män medan det bland konsulterna är det omvända. Säljarna är dessutom, vad de kallar, markant manliga i sitt agerande och sin gemenskap vilken Lovisa jämför med agerandet hos ett fotbollslag:

Men dom är verkligen som man tänker sig ett fotbollslag. Dom konkurrerar inte för dom har delat upp potentiella kunder mellan sig så de är aldrig inne och trampar på varandras så därför kan dom ju samarbeta liksom och det är ju väldigt mycket känslan av att man slänger sig i en hög vid hörnflaggan... (Lovisa)

På medelklasskvinnornas arbetsplats konstrueras motsatspar där de tänkta skillnaderna mellan könen får verkliga förkroppsligade effekter⁸⁶ i form av skilda arbetsuppgifter och konstruktion av femininitet respektive maskulinitet. Som vi tidigare skrivit så upplever medelklasskvinnorna att de i utövandet av arbetet inte känner sig kvinnliga utan snarare upplever de att de bokstavligen iklärt sig en femininitet i form av kläder och övrigt utseende. Det är den femininiteten som Lovisa i sitt uttalande om att det råder en heteronormativitet på arbetet talar om. Hon säger vidare:

... det finns liksom en laddning för att det är så tydligt manligt och kvinnligt [...] Men samtidigt är det skönt att få klä av sig det när man kommer hem. (Lovisa)

Arbetarklasskvinnorna upplevde också (sexuella) spänningar vid lönearbetet, dock tog de sig andra uttryck. Vid de flesta situationer upplevde de sig som arbetare i första hand men det gick tydligare hand i hand med att också vara (kvinno)kropp för Mia och Monica än för såväl Matilda som för medelklasskvinnorna. Att känna sig som tjej (och mer medveten om sin

⁸⁴ de los Reyes och Mulinari 2007: 109-110

⁸⁵ Eduards 2007: 285

⁸⁶ Bourdieu 1993: 300

kropp) vid arbetsplatsen först när ”en söt kille” kommer in i bilden berättar Matilda och Monica från arbetarklasskvinnorna om:

Ja, som om det är en söt kille man jobbar bredvid just då, då börjar man ju tänka på sig själv, som en tjej... (Matilda)

... ja, från att bara vara arbetsmyra. (Monica)

Medelklasskvinnorna upplevde sig, som sagt, som feminina på arbetet, men det var en iklädning som ”passade dem” och som de aldrig kände sig osäkra i eller av. Annorlunda uttryckt så upplever de sig aldrig på arbetsplatsen som tillgänglig kropp-för-andra, vilket särskiljer medelklasskvinnornas upplevelse från arbetarklasskvinnornas. Monica från arbetarklasskvinnorna menar att könsrollerna inom restaurangbranschen är väldigt tydliga och att det har funnits en flörtig jargong på hennes arbetsplatser vilket ofta fått henne att bli medveten om sig själv som kvinna och (med) kropp. Hon säger:

Där är [...] liksom stenhårt med flört direkt. Det börjar en ny tjej på jobbet och så kastar sig alla över henne. Om hon inte då ser ut som ”stryk”... Men om det är en söt tjej kastar sig alla över henne med en gång och det är stenhård flört. (Monica)

Flörtjargongen är en heterosexuellt konstruerande ordning där killarna förväntas flörta med de nya söta tjejerna. På så sätt så dras också skiljelinjen mellan ”den söta” och ”icke söta tjejen” där ”den söta” tydligare direkt får erfara flörtjargongen mot sin egen kropp. Matilda bygger vidare på detta men drar snarare, vilket vi också tidigare nämnt, skiljelinjen mellan ”den flirtiga tjejen” och ”den som arbetar”:

... det fanns såna tjejer som sprang runt och var mer flörtiga och sådär, och dom såg man ju ner på. [...] ... för det första ser man ner på det för att man tycker att dom borde jobba, och sen å andra sidan så ger det på något vis en negativ bild på en själv som bara försöker passa in och vara en i gänget, och så springer det runt nån annan tjej och förstör. [...] För man är ju ändå en minoritet som syns mer. (Matilda)

”Att vilja vara en i gänget” måste i Matildas fall kopplas till att hennes arbete på pappersverket utgörs av kroppsarbete och att arbetsplatsen är mansdominerad och med ett tydligt maskulinitetsideal vilket vi tidigare har diskuterat. Skiljelinjen mellan ”den flörtiga tjejen” och ”den som arbetar” blir intressant när man sammankopplar det med Skeggs teori om att arbetarklasskvinnors (hetero)sexualitet ofta markeras genom ett avståndstagande. Detta menar hon beror på att sexualitet ofta framställs som detsamma som att vara sexuell, vilket i sin tur historiskt sett har sammankopplats med att vara ickerespektabel. Att disidentifiera sig med sexualitet på arbetsplatsen och istället vara enbart arbetare kan vara ett sätt att framställa sig som respektabel och normaliserad.⁸⁷ Gränsdragningen mellan den som arbetar och den som flörtar blir ett sätt att markera vem som är disciplinerad, nyttig, produktiv och i sin förlängning normaliserad vilket ställs emot den som är onyttig, icke arbetandes och avvikande.⁸⁸ På så sätt blir också den heterosexuella konstrueringen tydlig i utförda (och icke utförda) arbetsuppgifter. Utifrån Monicas uttalande (vilket vi under ”Den intersektionella kroppen” har nämnt) om att hon har känt sig obekvämt när hon fått opassande kommentarer av en kille om hennes bröstets storlek, så kan man se att framställd heterosexualitet går samman

⁸⁷ Skeggs 2006: 189

⁸⁸ Foucault 2006

med upplevelsen av den manliga blicken. Senare under intervjun säger hon också att det är fel att killar överhuvudtaget skall kunna tro att de självklart skall kunna säga något sådant. Implicit menar Monica att det är fel att det finns en *ordning* som möjliggör och tillåter sådana handlingar. Denna ordning är heterosexuellt kodad. Det är en konstruktion och naturalisering av heterosexualitet och däri ingående tänkta motpoler mellan kvinnligt och manligt som gör att killen kommenterar Monicas bröst. Vidare kan det också ses vara ett sätt att försöka få Monica att känna sig obekvämt och i sin förlängning ickerspektabel. I och med att Monica genom kommentaren blir medveten om sina bröst upplever hon sig som ”mer kropp” och kanske också som kropp-för-andra, vilket vidare blir ett sätt att begränsa hennes möjlighet att omvandla kulturellt kapital till symboliskt kapital. Att framställas som (enbart) kropp är att framställas som ickerspektabel⁸⁹ och fräntas potentiellt handlingsutrymme.⁹⁰

Den heterosexuella konstruera(n)de ordningen medför således tydliga skiljelinjer mellan respektabel och ickerspektabel kropp och går hand i hand med en konstruktion av femininitet och maskulinitet. Ytterligare medför ordningen normer om vad individer tillhörande respektive kategori bör utföra för uppgifter på arbetsplatsen samt vilken jargong som skall koda arbetsplatsen gällande sexuella preferenser. Man kan vidare utifrån Skeggs säga att heterosexualiseringen på arbetsplatsen blir ett sätt för arbetarklasskvinnorna att känna sig normaliserade då heterokroppen är den normaliserade och respektabla. En vit, heterosexuell arbetarklasskvinnokropp är mer respektabel än en som är lesbisk.⁹¹

4.3.4 Gränsdragningar – sexualisering eller ”respektabel” sexualisering?

Vid båda fokusgruppsintervjuerna framkom, vilket vi tidigare implicit har snuddat vid, att de flesta av informanterna upplevde att det förekom sexualisering på deras respektive arbetsplatser. Denna sexualisering yttrades emellertid i kontextuella termer och var inte något som var självklart enbart negativt.

Som vi tidigare skrivit så upplevde medelklasskvinnorna sin arbetsplats jämställd *och* tydligt heteronormativ. De gjorde själva en kontextualisering av den upplevda jämställdheten då de menade att den inte självklart sträcker sig utanför arbetsplatsens dörrar. Som vi tidigare har skrivit så är det på väg *till* arbetsplatsen som Lina blir medveten om sin kropp och i sin förlängning kroppen som varseblivet, offentligt vara; som en kropp-för-andra.⁹² Lovisa från medelklasskvinnorna känner igen sig i detta och menar att det beror på att man utanför lätt ”faller in i sekreterarefacket”. Underförstått är den stereotypa bilden av sekreteraren i männens ögon tydligare ett objekt, tydligare tillgänglig och ”mer kropp”.

Lovisa upplever att det förekommer en sexualisering på deras arbete men att den inte ”går över gränsen”:

Men jag tycker att det finns en sexualisering, det finns liksom en laddning för att det är så tydligt manligt och kvinnligt men [...] jag uppfattar inte att det går över gränsen till att vara stötande eller kännas jobbigt. [...] Vi är alla i mer eller mindre samma ålder, vi är i princip samma typ av människor som har samma ambitioner, sätt och vara och sådär. Såklart att folk blir intresserade av varandra, alltså det finns sådana spänningar

⁸⁹ Skeggs 2006: 216-218

⁹⁰ Eduards 2007: 138

⁹¹ Skeggs 2006: 189-190

⁹² Bourdieu 2004: 78

eftersom att det är fifty fifty tjejer och killar. [...] I det finns det ju en sexuell spänning, tycker jag. (Lovisa)

På sätt och vis blir Lovisas uttalande ett sätt att förklara sexualisering i respektabilitetstermer. Det är ingen sexualisering som specifikt gör kvinnor till ”mer kropp” och mer utsatta. Istället uppfattas det vara en sexualisering från både mäns och kvinnors håll. Lovisa drar detta till att det på företaget inte finns utrymme och tid för sexualisering som är opassande och stötande och som tar sig uttryck i sexuella trakasserier. Att företaget ”inte har tid” med sexualisering som är opassande kräver tydliga distinktioner angående vilka normer som företaget skall besitta och vad som är normavvikande. Sådana (klassmärkta) distinktioner kan ses gå samman med företagets försök till att visa sig respektabelt.

Och är inte det lite det här att alla är så himla artiga, det ska vara så fint på nåt sätt. Att alla försöker vara så himla snygga och smala och fräscha... (Lotta)

”Opassande” sexualisering skulle vara att gå från att ”vara fint” till att vara stötande och avvikande; från respektabilitet till icke-respektabilitet.⁹³ Istället blir sexualiseringen i medelklasskvinnornas fall en normaliserande, respektabel, heterosexuell (kropp)sordning med tydliga distinktioner mellan vad som är kvinnligt och vad som är manligt.

I arbetarklasskvinnornas fall så varierade upplevelserna av sexualisering. Matilda menar att hon aldrig har arbetat på en arbetsplats där sexualisering har förekommit. Istället upplever hon att poängen har varit att avsexualisera arbetsplatserna och att det har varit en allmän åsikt om att man skall vara ”en i gänget” istället för tydligt feminin eller maskulin. Matilda tar, som sagt, skarpt avstånd från kvinnor på hennes arbetsplatser som ”flörtar” och ”springer omkring” och menar att de förstör för andra kvinnor som ”bara vill vara arbetare” och ”en i gänget”. Utifrån en intersektionell diskurs kan man se att stämpla ”de flörtande” kvinnorna som avvikare på arbetsplatsen utgör en del av ett ”vi och de andra”-tänkande vilket leder till skiljedragandet mellan den respektabla och den icke-respektabla kvinnan; den sexuella och den arbetande, den nyttiga och den onyttiga.⁹⁴

Matildas uttalande skiljer sig markant från Mias erfarenhet av sexualisering vid hennes arbete som servitris på en bar utomlands, vilket vi tidigare skrivit om. När hon säger att hon ”lika gärna kunde strippa” så är det en extrem manifestation av sexualisering. Hon säger vidare:

... jag har blivit anställd bara för att jag är en blond, smal svensk. [...] Och då har jag känt att jag varit tvungen att se snygg ut på jobbet... och bära disk. (Mia)

Mia kände sig inte respektabel när hon arbetade som servitris, men samtidigt är hon medveten om att själva arbetet går ut på att ”vara kropp” och tillgänglig för den manliga blicken. På sätt och vis ingår i själva arbetsbeskrivningen att vara icke-respektabel. Detta skiljer sig markant från såväl medelklasskvinnornas upplevelser och Matildas. Om poängen på Matildas arbetsplatser är att avsexualisera allting så blir poängen vid den utländska baren det drastiskt omvända; att sexualisera allting samt att (den vita, smala, svenska) servitrisen *skall vara* icke-respektabel.

⁹³ Skeggs 2006: 195

⁹⁴ de los Reyes och Mulinari 2007: 9-10

Monica uppger att hon har liknande (om än kanske inte lika påfallande extrema i sin sexualiseringsgrad) erfarenheter som Mia av sexualisering från restaurangbranschen:

Det är väl lite så för servitriser, eller om man står i kassan, det innebär god service att vara trevlig och att flörta med den där 45-åriga mannen litegrann för att han ska må bra, fastän man inte är det minsta intresserad egentligen. (Monica)

För Monica ingår flörtandet i arbetsbeskrivning, men hon påpekar också att det samma gäller för killarna, vilket känns igen från medelklasskvinnornas erfarenhet av, utifrån vår tolkning, en "respektabel" sexualisering. Emellertid upplever Monica att respektabiliteten kan övergå till något annat när hon får "opassande" kommenterar t.ex. om sina bröst, något som medelklasskvinnorna inte uttalade att de har erfarenhet av. Sådana kommenterar tolkar vi som att Monica blir medveten om sig själv som varseblivet vara och som offentlig kropp, något som Bourdieu skulle mena är utmärkande för ett arbetarklasskvinnohabitus.

4.4 Den (dys)funktionella kroppen

4.4.1 Kroppen som redskap

Men den är ju ett redskap också för att göra väldigt mycket. (Lina)

Vid fokusgruppsintervjuerna kom flera gånger upp hur kroppen sågs som ett redskap, som något nödvändig för att genomföra många handlingar och krav. Emellertid skilde sig i mångt och mycket synen på kroppen som redskap mellan medelklasskvinnorna och arbetarklasskvinnorna, vilket måste kopplas till deras respektive (klassmärkta) arbeten. Arbetarklasskvinnorna kopplade samtliga kroppen till en otillräcklighet vad gäller deras styrka och förmåga att klara av de fysiskt krävande jobben de hade erfarenhet av medan medelklasskvinnorna istället talade om vikten av rätt kost, att sitta rätt på stolen och att ta raster när man blir hungrig eller behöver gå på toaletten. Medelklasskvinnorna uttryckte aldrig några tvivel vad gäller deras förmåga att kunna ta hand om kroppen i lönearbetet, vilket går tvärsamt mot arbetarklasskvinnorna. Mia från arbetarklasskvinnorna säger:

Ja, men som typ den incidenten när jag jobbade på mitt vårdhem och man känner att man måste kunna vara fysiskt stark. Det kan vara någon som ramlar och man måste kunna lyfta. Då har jag tänkt på kroppen. (Mia)

Och vissa av dom väger över 100 kg [...] Och det är inte lätt! Du ska bädda och [...] då förväntas man klara av precis vad fan som helst... (Mia)

Skeggs menar att då arbetarklassen klassificeras som den andra och som mindre legitim så förkroppsligas en ständig osäkerhet och ett tvivel på sin egen förmåga. Även om medelklassen också oroar sig för sin förmåga, sin kropp, sitt utseende etc. så särskiljs denna oro från arbetarklassen genom att arbetarklassen alltid oroar sig för något de inte har (till exempel pengar, arbete, utrymme) samt genom medvetenheten om att deras handlingar alltid korreleras till klass. Då medelklassen är normaliserad så blir deras känsla av eventuell otillräcklighet annorlunda.⁹⁵ Därför menar Skeggs att arbetarklasskvinnor aldrig enbart ses

⁹⁵ Skeggs 2006: 147

som kvinnor och att klass aldrig kan frikopplas från kön.⁹⁶ Uttalanden från arbetarklasskvinnorna i vår studie stämmer väl överens med Skeggs resonemang:

Du kan ha såna där sjukdagsveckor... [...] Då tänker man bara, 'okej, nu ska jag sova, nu ska jag vila, nu ska jag äta'. Det är som om kroppen är en maskin som ska oljas och föra in nytt bränsle... och vila ordentligt. Man tar det lugnt hemma. [...] Jag brukar inte ens bry mig om att ha något socialt liv utan 'nu ska jag orka jobba' och sen tänker jag inte så mycket mer... (Matilda)

Jag har alltid haft väldigt kroppskrävande arbeten, eller styrkekrävande arbeten, och då är det mest kopplingen att man känner att man inte är stark nog. Till skillnad från mer allmänt då man inte är snygg nog. Men kopplat till arbetet känner man inte... ja, precis, att man inte är stark nog riktigt. (Matilda)

Du vet sådär, när man jobbat tio timmar och bara känner att man är så trött och det gör ont i hela kroppen och man önskar att man hade en friskare kropp liksom som orkade mer... när man jobbar. (Monica)

För arbetarklasskvinnorna är arbetet kopplat till att försöka vila för att orka med nästa arbetsdag. Alla tre uttrycker ytterligare att arbetet medför en ständig trötthet vilket ingav tvivel på sin egen förmåga. Detta kom inte minst till uttryck när träning av kroppen kom på tal. Matilda säger:

Jag känner att jag tränar för lite. 'Jag måste träna mer!' tänker jag varje gång jag jobbar. Då hade jag orkat mer... också... det är alltid det där, att jag måste träna mer. (Matilda)

Matilda är synnerligen medveten om att hon borde träna då hon vet att hennes arbete kräver fysisk styrka. Att hon inte uppfyller kraven inger skuld känslor och tvivel. För att återkoppla till Skeggs så blir det medvetenhet om bristen på en tränad kropp som inger oro och en känsla av otillräcklighet.⁹⁷ Annorlunda uttryckt så blir kvinnornas symboliska kapital förkroppsligat som skuld känslor och tvivel.⁹⁸

När vi kommer till medelklasskvinnorna så var även de medvetna om hur viktigt det är att ta hand om kroppen. Skillnaden ligger i att för dem var det inte bristen på tränad kropp eller en strävan efter en sådan som utmärkte kroppsordningen. Istället var den träna(n)de kroppen en redan fortlöpande process:

Jag tänker utifrån min egen situation, att det är viktigt att hålla igång med träning och... ta hand om sin kropp och bara en sån sak som mat och näring, hur det påverkar en... (Lotta)

Träning och rätt kost var hos medelklasskvinnorna något som utmärkte deras vardag och "livsstil", vilket Bourdieu skulle säga är utmärkande för medelklassens förkroppsligade habitus. Som en produkt av habitus visar sig deras klassmärkta livsstil som en träna(n)de kropp; deras position tar sig ytterst fysiska och materiella uttryck. Ytterligare kan man för att

⁹⁶ Skeggs 2006: 147

⁹⁷ ibid.: 133

⁹⁸ Bourdieu 2004: 52

tala med Bourdieu säga att medelklasskvinnornas kropp ställs mot arbetarklasskvinnornas annorlunda kropp.⁹⁹ Upplevelsen är också intersektionellt kodad då kvinnorna innehar en hegemonisk position gentemot andra kvinnor genom varandes såväl medelklass och vita men också genom att ha en kropp som passar in i de ideal som normaliseras i och av samhällsdiskursen¹⁰⁰. För dem blev snarare kroppen som redskap i lönearbetet kopplat till att anpassa sig till en bransch med hårda krav vad gäller ambition, drivenhet och utseende än i uttryck såsom ”borde” och ”otillräcklighet”. För dem är det egentligen ingen (uttryckt) tvekan om de ”duger”:

Grejen är att alla på kontoret är sociala, framåt, drivande, har höga ambitioner, i mån tävlingsinriktade. Alltså det är gemensamma drag oavsett vilken tjänst man har. [...] Men generellt på företaget, för att komma in så måste man ha det där drivet, det där dom letar efter. (Lovisa)

Att ”ta hand om sin kropp” sågs som nödvändigt för att klara av och lyckas i lönearbetet inte bara enligt medelklasskvinnorna själva utan de menade att det krävdes av själva organiseringen och arbetsstrukturen. Att branschen kräver drivna, ambitiösa och sociala arbetare var något som genomsyrande hela intervjun. Lovisa berättar:

Vi tar stor hänsyn till våra kroppar, att vi ska må bra i kroppen. Alltså det finns inget utrymme för att vi är sjuka eller att vi har ont eller att vi är trötta utan hela branschen bygger på att man ska kunna jobba 20 timmars övertid i veckan. (Lovisa)

Att branschen ”inte har tid” med kroppar som inte fungerar kräver av medelklasskvinnorna en slags disciplinering av kropparna. Det krävs av dem för att platsa in (och därmed vara ”det där dom letar efter”) såväl träning och, vilket vi tidigare sagt, ett feminitetsutövande på arbetet. Kvinnorna är medvetna om de tydliga normer och krav som branschen sätter. Det är enligt dem en tydligt klassmärkt och elitistisk bransch. Foucault menar att en disciplinering av kroppen lägger beslag på kroppen och omvandlar den. Den frambringar enligt honom fogliga kroppar som kan användas, dresseras och kuvas. Vidare ökar disciplineringen kroppens krafter och nyttighet.¹⁰¹ Medelklasskvinnorna var delvis medvetna om denna disciplinering och de krav som den medförde på dem själva men såsom vi tidigare skrev så tvivlade de aldrig uttryckligen på om de själva var bra nog. För att tala med Skeggs är medelklasskvinnorna redan respektabla och deras kroppar *när* upp till de krav disciplinen sätter. Eller annorlunda uttryckt: deras kropp är såväl normaliserad som normaliserande. Det handlar på så sätt inte om en strävan efter något de inte innehar utan de vet redan hur de skall anpassa (disciplinera) kroppen för att klara av de fysiska kraven. Skeggs menar att detta är det mest utmärkande särskiljande mellan arbetarklassen och medelklassen; medelklassen har makten att omvandla kroppsligt kulturellt och ekonomiskt kapital till symboliskt, vilket hon skriver historiskt har att göra med att arbetarklassens kroppar har setts som odisciplinerade och vulgära.¹⁰²

Detta situerade kapital innebär för medelklasskvinnorna också att de uttrycker (en viss) distans till vilka paradoxala krav den bekömda verkligheten sätter på dem:

⁹⁹ Bourdieu 1993: 299-300

¹⁰⁰ de los Reyes och Mulinari 2007: kap 5

¹⁰¹ Foucault 2006: 154-157

¹⁰² Skeggs 2006: 132-133, 152-153

Så på det planet är jag väldigt medveten om kroppen på jobbet, alltså ur ett rent liksom funktionsdugligt perspektiv. Men kombinerat med att, det blir som mest påtagligt om jag har en tight kjol på mig, och inte kan sitta ordentligt på den där ergonomiska stolen, för att det är tänkt att man ska ha byxor på den. (Lovisa)

De vet hur de skall anpassa sig utifrån branschens krav (och att de faktiskt lyckas) även om de inser att det fortfarande är en mansdefinierad och manscentrerad verklighet.

4.4.2 Kroppen som smärta och stress

När vi frågade respektive fokusgrupp vad de allmänt associerade till kroppen såväl i lönearbetet som utanför så fick vi varierande svar. Markant var att arbetarklasskvinnorna korrelerade kropp med smärta:

När du sa kropp tänkte jag på min kropp och sen tänkte jag 'aj, ont'. Värk, jobbigt. (Monica)

Jag tänker ganska mycket på smärta faktiskt. (Mia)

Kroppen i arbetet, då är det mer... står mer för ont och sådär. (Monica)

Arbetarklasskvinnorna hade samtliga erfarenhet av fysiskt krävande arbeten som slet på kroppen. Dock upplevde Mia och Monica tydligare än Matilda att arbetena medförde värk och långvariga arbetsskador. Matilda uttryckte sig som vi tidigare nämnt snarare i termer av trötthet och oro över att inte vara stark nog. Medelklasskvinnorna uttryckte emellertid liknande problem. Lotta säger:

... för det är ju första gången jag sitter på en arbetsplats [...] i samma ställning i princip hela dan. Man känner att det påfrestar kroppen [...] (Lotta)

Skillnaden, som är markant, var att medelklasskvinnorna hade ett helt annat skyddsnät från företaget för att förhindra arbetsskador och funktionellt relaterade arbetsproblem, vilket Lovisa kopplar till att branschen "inte har tid". Hon berättar att företaget har nominerats som en av branschens bästa arbetsmiljöer, vilket hon menar stämmer:

Vi har liksom all utrustning som vi kan tänkas behöva för att slita så lite som möjligt på kroppen. Vi tar stor hänsyn till våra kroppar, att vi ska må bra i kroppen. Alltså det finns inget utrymme för att vi är sjuka eller att vi har ont eller att vi är trötta utan hela branschen bygger på att man ska kunna jobba 20 timmars övertid i veckan. [...] Utan allt sånt är omhändertaget för det ska inte finnas några käppar i hjulet. (Lovisa)

Ett sådant uttalande blir poänglöst om det inte kopplas till typen av lönearbeten. Arbetarklasskvinnorna var anställda på arbeten där de i allra högsta grad var utbytbara. Inte endast beroende på att de var vikarier eller timanställda utan också då de aktuella arbetena (städare, vårdbiträde, restaurangbiträde) är yrken där omsättningen är hög. Vidare har inte arbetsgivarna krav på utbildning eller examen. Detta skiljer sig från bemanningsföretaget, i vilket medelklasskvinnorna var anställda, där examen för att jobba som konsultchef är ett krav och där alla anställda enligt Lovisa har någon form av högskoleutbildning bakom sig. Detta gör att varje medarbetare är mycket mer "viktig" medan arbetarklasskvinnorna i sina

arbeten är utbytbara till en högre grad. Att det inte finns utrymme och tid för sjukskrivningar och arbetsrelaterade problem med värk och skador kräver en disciplinerad och effektiv kropp som inte ”går sönder”, vilket bemanningsföretaget i högsta grad är medvetna om.

Kroppar kan inte förstås som neutrala i social praktik. Kroppar påverkas *fysiskt* och *materiellt* av sociala processer och praktiker och ytterligare av sitt eget bokstavliga *handlande* till följd av de praktikerna. Sådana enligt Connell kroppsreflekterande praktiker blev tydliga när arbetarklasskvinnorna berättade om sina lönearbeten.¹⁰³ Erfarenheten av kroppsarbetet är intersektionellt kodat (deras position som vita arbetarklasskvinnor) och även om den kodningen inte kan frikopplas från upplevelsen av smärta så är det vid själva aktiviteten som kroppen upplever smärta, trötthet och stress. Detta påverkar också deras upplevelse av lönearbetet i stort:

Du vet sådär, när man jobbat tio timmar och bara känner att man är så trött och det gör ont i hela kroppen och man önskar att man hade en friskare kropp liksom, som orkade mer... när man jobbar. Det blir liksom psykiskt jobbigt i slutändan. Det blir jobbigt att gå till jobbet för man är trött och har ont... och det blir inget kul. (Monica)

För arbetarklasskvinnorna handlar det inte om att förebygga smärta (såväl själv och med företaget som möjliggörande faktor) utan smärtan är redan inristad i kropparna sedan länge. Diverse olika korttidsanställningar och minimalt skyddsnät från företagen har gjort sitt. Deras arbetssituation har sedan länge tagit sig en bokstavligt förkroppsligad form:

Jag förstörde min rygg när jag började med catering när jag var 15. Jag stod vid ett band, framåtlutad i flera timmar och spände mig, och jag hade redan svag rygg. [...] Och nu har jag problem. (Mia)

Mias upplevelse av ont i ryggen (och Monicas liknande) är ett bra exempel på hur en klassmarkör förkroppsligas. Kvinnornas kapital finns, annorlunda uttryckt, inristade långt in i kropparna¹⁰⁴ vilket ytterligare leder till att distinktionen mellan nyttig och onyttig arbetare kan göras.¹⁰⁵

När vi talade om stress vid fokusgruppsintervjuerna så menade flertalet av informanterna att arbetet kunde vara stressigt. Intressant var dock att för medelklasskvinnorna var det snarare något positivt som tog sig uttryck i *att vara uppe i jobbet* istället för att som hos arbetarklassen vara utmärkande genom trötthet och långa intensiva dagar med chefer som upprepar hur stressigt det är på företaget. När Lina från medelklasskvinnorna berättar om när hon ”glömde bort kroppen” på lönearbetet så säger hon såhär:

... första gången jag glömde bort kroppen, ur den synvinkeln, jag glömde bort att jag var kissnödig för att jag var så himla uppe i jobbet och det var ju väldigt roligt i och för sig... (Lina)

Hennes yttrande blir intressant när man ser hur det går samman med bemanningsföretagets ”insikt” om att man inte har tid med sjuka (eller onyttiga) arbetare. Samtliga av medelklasskvinnorna tryckte på vikten av att ta hand om kroppen; att komma ihåg att ta rast, att äta en macka om man är hungrig eller att gå på toa om det behövs, det vill säga hur man

¹⁰³ Connell 1999: 85-87

¹⁰⁴ Bourdieu 2004: 53

¹⁰⁵ Foucault 2006: 31

förebyggde stress och andra kroppsliga problem. För arbetarklasskvinnorna blev det snarare än en förebyggande diskussion centrerat kring existerande problem på arbetsplatsen i form av, som sagt, dåliga chefer eller långa dagar. Detta känns igen från diskussionen om träning av kroppen där medelklasskvinnornas kroppar redan uttrycktes som träna(n)de medan kroppen hos arbetarklasskvinnorna uttrycktes i högre grad i resonemang kring otillräcklighet och (fysisk) dysfunktionalitet.

Klass kan inte frikopplas från kön. Inte minst blev detta tydligt när arbetarklasskvinnorna diskuterade existerande problem med stress då både Matilda och Monica kopplade sina respektive chefer till kön(sroller). Matilda menar att kvinnor stressar mer "irrationellt" på hennes arbete:

När jag jobbade på städet så jobbade jag ju med lite äldre kvinnor och [...] det var den sämsta chef jag någonsin haft. [...] Hon stressar oss, hon delegerar liksom orättvist, hon säger inte 'bra jobbat' när man jobbat ihjäl sig utan hon säger 'ojoj vad mycket vi har att göra nästa vecka! '. Alltså det är det värsta jag varit med om. Näe, tacka vet jag manliga arbetsplatser. [...] Det var verkligen så, det skulle stressas, stressas, stressas, och då får man inte mer gjort. [...] Efter två veckors stressande så insåg jag och min kompis att vi inte kan hålla på såhär 'vi dör, vi blir sjukskrivna'. (Matilda)

Här gick emellertid erfarenheterna isär då Monica upplevde kvinnliga chefer som rättvisare och mer omtänksamma. (dock är såväl den irrationella stressen som omtänksamheten och rättvisan egenskaper som sammankopplas med stereotypt kvinnligt). Vid en jämförelse är det märkbart att för arbetarklasskvinnorna var könsaspekten mycket mer problematisk än för medelklasskvinnorna då de senare aldrig kopplade stress vare sig till kvinnorna eller till männen på arbetsplatsen utan snarare var upplevelser i arbetet könskodade men upplevdes ytterst jämställt. Därför är våra informanternas egna erfarenheter av arbetet såväl bekönade som klasskodade.

5. Sammanfattande diskussion

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur kvinnokroppar konstrueras intersektionellt i lönearbetet men också hur den subjektiva uppfattningen och erfarenheten av den intersektionella kroppen ter sig. Vi har avsett att undersöka en eventuell samverkan mellan kroppars konstruerande och det eventuella reproducerandet av kroppar som ett förkroppsligande av normer innebär. Genom att genomföra en jämförande studie mellan en grupp medelklasskvinnor och en grupp arbetarklasskvinnor så har vi velat se hur upplevelsen av kroppen är beroende av fler sektioner än enbart till exempel kön. Vi har i studien haft ett intersektionellt perspektiv då vi menar att kroppar inte kan reduceras till endimensionella förklaringar där varje kategori studeras franskild från de övriga. Konstruktionen av kroppen uppstår i skärningspunkten mellan sektioner såsom kön, klass, etnicitet och sexualitet. Vår utgångspunkt har varit det citat vi i uppsatsens inledning nämnde där kroppen beskrivs som den plats där hela medleyt av kön, klass, sexualitet och etnicitet samlas.

Vi har haft två frågeställningar som vi i studien har försökt att belysa och diskutera. Första frågeställningen handlade om hur kvinnorna själva upplever den lönearbetande kroppen. Frågan är relativt bred men vi har tagit upp ämnen kring femininitets- och maskulinitetskapande, (hetero)sexualitet och klassmarkeringar vilka vi har belyst ur kvinnornas egna perspektiv och erfarenheter. Den andra frågeställningen berörde hur sociala processer (påverkan av kön, klass, etnicitet, sexualitet) förkroppsligas hos kvinnorna beroende på deras klassposition. Även denna frågeställning är bred och dessutom svår att frikoppla från fråga ett – inte minst beroende på att vi själva uppfattar att det råder en samverkan mellan självupplevd uppfattning och den av samhället konstruera(n)de uppfattningen.

Utifrån resultat från respektive fokusgruppsintervju så menar vi att det finns tydliga skillnader i upplevelser av kvinnokroppen i lönearbetet. Vi uppfattar att medelklasskvinnorna i vår studie upplever att deras arbetsplats blir något av en tryggad sfär där de undslipper ”den manliga blicken” och därmed kroppen som offentliggjord. Kvinnorna talar om en ”sexuell laddning”, men även om det är tydliga femininitets- och maskulinitetsnormer på arbetsplatsen så upplever de sig inte som ”ojämlikt” sexualiserade. Alla på jobbet är lika uppklädda då det är ett uttalat krav från företagets sida. Såväl de själva som deras manliga arbetskamrater känner därmed till syftet med klädseln.

Upplevelserna hos arbetarklasskvinnorna går aningen isär. De två kvinnor som haft yrken som inneburit mycket kundkontakt har upplevt sig ganska starkt ”bli till” i den manliga blicken. Eller annorlunda uttryckt, att uppfattas mer som kropp än arbetare. Den tredje kvinnan har mest jobbat på industri vilket hon upplevt som en plats där hon i första hand varit arbetare och ”en i gänget”. Då hennes arbetsplats varit mansdominerad och med tydliga maskulinitetsideal så har hon snarare iklätt sig maskulinitet (på arbetsplatsen) till skillnad mot medelklasskvinnorna som upplever sig ikläda en femininitet.

Vi ser att kvinnorna använder sig av sitt förkroppsligade kapital på olika sätt. De anpassar sig till just det specifika fält där de befinner sig – förkroppsligandet blir kontextuellt. Det skiljer sig inte bara åt inom grupperna, utan den största skillnaden ser vi mellan grupperna. Samtliga av medelklasskvinnorna och två av arbetarklasskvinnorna säger sig ikläda femininitet. Men medan arbetarklasskvinnorna känner sig obekväma upplever vi det som att medelklasskvinnorna ger uttryck för att ”känna sig hemma”. Detta för att femininitet är något

som inrättats i medelklasskvinnans habitus. Till skillnad från arbetarklasskvinnorna blir det för medelklasskvinnorna att omforma ett kapital som de redan har.

Den manliga blicken menar vi inte endast medverkar till att offentliggöra kvinnokroppen utan den konstrueras såväl som konstruerar en heterosexuell ordning vilken i sin tur går hand i hand med en konstruktion av femininitet och maskulinitet.

Konstruerandet av den intersektionella kvinnokroppen skapar inte bara femininitet, maskulinitet och sexualisering utan tar sig även direkta fysiska uttryck såsom i stress och värk vilket påverkar funktionalitetsgraden av kroppen. Det var stora skillnader mellan arbetarklasskvinnornas uttalande gentemot medelklasskvinnornas när vi talade om "den funktionella kroppen". Arbetarklasskvinnorna talade främst i termer av dysfunktionalitet såsom trötthet, smärta, värk och brist på träning. Medelklasskvinnorna å andra sidan talade i termer av deras kroppar som redan träna(n)de samt resonemang kring hur man kan förebygga arbetsskador genom god kost m.m.

Om arbetat skall vara effektivt så måste kropparna vara effektiva och funktionella, vilket genomsyrade medelklasskvinnornas yttranden, något som de också menade att deras bransch var medveten om. Att det inte "finns plats för" kroppar som är dysfunktionella och "går sönder" medför för medelklasskvinnorna att de måste anpassa sina kroppar utifrån de normer och krav som branschen ställer, vilket de också upplevde sig vara medvetna om. För bemanningsföretaget som medelklasskvinnorna arbetar på innebär detta ett behov av att skydda sin arbetskraft då varje arbetare anses vara av stor vikt. Arbetarklasskvinnorna däremot är till högre grad utbytbara än medelklasskvinnorna i och med att de arbetar inom yrkesgrupper där omsättningen är hög och där företagen har lätt att skaffa nya arbetare.

6. Referenser

6.1 Primärkällor

Fokusgruppsintervju med Lina, Lotta och Lovisa 071203.

Fokusgruppsintervju med Matilda, Mia och Monica 071206.

6.2 Sekundärkällor

6.2.1 Litteratur

Bourdieu, Pierre (1993), *Kultursociologiska texter*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Bourdieu, Pierre (1999 & 2004), *Den manliga dominansen*, Göteborg: Daidalos.

Brante, Thomas & Andersen, Heine & Korsnes, Olav (2001) *Sociologiskt lexikon*, Stockholm: Natur och kultur.

Connell, R.W. (1999), *Maskuliniteter*, Göteborg: Daidalos.

de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2007), *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*, Malmö: Liber.

de los Reyes, Paulina & Martinsson, Lena (2005), *Olikhetens paradigm: intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande*, Lund: Studentlitteratur.

Eder-Ekman, Karin & Rydell, Malena (2007), "Body politics revisited", *Bang*, nr 2, s 26-28.

Eduards, Maud (2002), *Förbjuden handling*, Malmö: Liber ekonomi.

Eduards, Maud (2007), *Kroppspolitik*, Stockholm: Atlas akademi.

Fangen, Katrine (2005), *Deltagande observation*, Malmö: Liber.

Foucault, Michel (2006), *Övervakning och straff*, Lund: Arkiv förlag.

Jónasdóttir, Anna G. & Björk, Gunnela (2003), *Teorier om patriarkatet*, Örebro: Örebro Universitet.

Lundqvist, Åsa & Davis, Karen & Mulinari, Diana (2005) *Att utmana vetandets gränser*, Malmö: Liber.

Lykke, Nina (2003), "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1, s 47-56.

Lykke, Nina (2005), "Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 2-3, s 7-17.

Martinsson, Moa (1996), *Kvinnor och äppelträd*, Stockholm: Natur och kultur.

Mulinari, Diana (2005) i Lundqvist, Åsa & Davis, Karen & Mulinari, Diana, *Att utmana vetandets gränser*, Malmö: Liber.

Ryen, Anne (2004), *Kvalitativ intervju*, Malmö: Liber.

Tursunovic, Mirzet (2002), "Fokusgruppsintervju i teori och praktik", *Sociologisk forskning*, nr 1, s 62-89.

Skeggs, Beverly (1999 & 2006), *Att bli respektabel*, Göteborg: Daidalos.

Walby, Sylvia (2003), "Patriarkatet som system och olika strukturer", ingår i Jónasdóttir, Anna G. & Björk, Gunnela (red.), *Teorier om patriarkatet*, Örebro: Örebro Universitet.

6.2.2 Internet

Vetenskapsrådet, "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning", http://www.vr.se/download/18.6b2f98a910b3e260ae28000360/HS_15.pdf, hämtad: 2007-12-19, Stockholm: Vetenskapsrådet.

7. Bilaga

7.1 Intervjuguide

1. Om vi säger kropp – vad tänker ni?
2. Om vi kopplar kropp till arbetet – associerar ni annorlunda då? (Allmänt associerande)
3. Upplevelse av kroppen i arbetet: Betydelse av kroppen? användning/funktionell (Subjektiv uppfattning)
4. Finns det situationer i arbetet där kroppen blir mer påtaglig? Vilka situationer kan det vara? (platser, människor, tidpunkt (nattetid?) Finns det situationer när kroppen inte är påtaglig?
5. Hur ser ni på feminitet respektive kvinnlighet? (är feminitet och maskulinitet direkt kopplat till resp. biologiskt kön).
6. Hur ser ni på maskulinitet respektive manlighet?
7. Skulle ni säga att ni är feminina på jobbet?
Är det någon skillnad på det här ("feminitetsutövandet") på fritiden jämfört med på jobbet?
8. Upplever ni att kvinnor och män har olika arbetsuppgifter på eran arbetsplats?
Är det någon skillnad att arbeta med kvinnor respektive med män? Hur anpassar ni er till kvinnor, respektive till män? Blir ni annorlunda behandlade, i så fall hur?
9. Hur upplever ni att män ser på er? Samma för alla kvinnor? Skiljer det sig åt med avseende på ålder, klass, etnicitet osv. Arbetare i första hand eller kropp? (Vad är det man tillskrivs?)
10. Var går gränsen mellan önskvärd uppskattning/icke önskvärd uppskattning?
Komplimanger ok? (sexuell attraktion/sexualisering)